

VITEZ IN UGRABLJENKA: NASILNIK IN NJEGOVA ŽRTEV?

Dušan KOS

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2

e-mail: dusan.kos@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

... Ugrabitve plemkinj so bile v srednjem veku sredstvo za nepravilno vzpostavljanje zakonskih zvez ter izsiljevanja materialnih koristi. Tako se kaže tudi v primeru dveh ugrabljenih hčera štajerskega plemiča Liutolda Waldsteinskega iz leta 1178. Analiza ugrabitve govori o uporabi fizičnega nasilja za doseg dediščine, obenem pa tudi spremembo neugodnih dedovanjskih sporazumov. V tem primeru pa je šlo še za splet drugih dejavnikov, ki s samim nasiljem niso imeli direktne zveze. Eden od ugrabiteljev, grof Viljem III. Vovbrški, je bil Liutoldov politični nasprotnik ter drugorojenec, ki si je želel izboriti priložnost za osnovanja lastne družine. Drugi je bil Herrand I. Wildonski, ki je bil nesvoboden ministerial. Nasilnost ugrabitve je bila rezultat ne do konca posrečene spletke. Poleg kršenja miru je šlo v osnovi predvsem za probleme legaliziranja nepravilno sklenjene zakonske zveze. Ugrabitelja sta motiv za ugrabitev najbrž črpala tudi iz dvorske kulture, ki je poznala poročno tematiko, tudi motiv ropa in ugrabitve žensk.

Ključne besede: viteštvo, ugrabitev, zakonska zveza, nasilje, dvorska kultura, 11.-14. stoletje, Srednja Evropa

IL CAVALIERE E LA FANCIULLA RAPITA:
UN PREPOTENTE E LA SUA VITTIMA?

SINTESI

Nel Medioevo il rapimento di giovinette nobili era un modo fuori dalle regole per contrarre matrimonio ed estorcere dei vantaggi materiali. Fu il caso di due figlie del nobile stiriano Liutold von Waldstein, rapite nel 1178. Un esame del rapimento ci dice che si ricorse alla violenza per conseguire un'eredità, ma anche per cambiare alcuni sfavorevoli accordi ereditari. Nel caso specifico, però, c'era in gioco anche dell'altro, qualcosa che non aveva nulla a che fare con la violenza in sé. Uno dei rapitori, il conte Wilhelm III von Heunburg, era un avversario politico di Liutold, nonché un secondogenito in cerca di un'occasione per crearsi una famiglia. L'altro era

Herrard I von Wildon, un ministeriale non libero. Il ratto fu il risultato di un intrigo mal riuscito. Oltre ad essere un atto di violenza, creava dei grossi problemi relativi alla legalità del matrimonio. All'origine del comportamento dei rapitori c'era probabilmente anche la cultura cortese, che conosceva bene le usanze matrimoniali, compresi il sequestro ed il rapimento delle donne.

Parole chiave: cavalleria, rapimento, matrimonio, violenza, cultura cortese, secoli XI – XIV, Europa centrale

Na območju med severnim Jadranom in vzhodnimi Alpami vesti o ugrabitvah plemkinj v srednjem veku ni veliko. To je delno posledica strukture virov, saj prevladujejo z naracijami skope listine o zemljiških pravnih dejanjih moških kontrahentov, pa še te v večji meri šele od 12. stoletja naprej. Tudi v narativnih virih je govor predvsem o moških in njihovih junaških dejanjih, vsakdanje življenje pa je nakazano v šablonah. Ženske so omenjane kot reprezentantke plemenitih rodbin, ki garantirajo moč njihovih mož in družin. Omejitev je tudi ideološka: ker so bili avtorji teh virov kleriki – možje (načelno) brez izkušenj z ženskami – je potrebno upoštevati njihov (ideološki) pogled na odnose med moškimi in ženskami. To je bil tako močan filter, da so se v zapisih že dejstva, kaj šele vrednote spremenile. Tretja omejitev je časovna: v 12. stoletju je ugrabljanje plemkinj izginjalo iz plemiškega vsakdana kot način neproblematičnega obvladovanja žensk ter nasilnega spreminjanja sorodstvenih vezi oz. dediščin (Duby, 1985, 12-13, 29, 121-122). Ugrabljanje žensk je vselej zanimalo javnost, saj je šlo za odstop od običajev in načelno imelo prvine grobega ravnanja. Ugrabljanje je kot star indoevropski običaj obstajalo v zavesti ljudi dolgo (Freisen, 1893, 587 sl.; Vilfan, 1943, 15; Vilfan, 1943a, 13; Cesco, 1999). Ugrabitev je bila načelno pogostejša pri vzpostavljanju eksogamnih zvez, neredka pa tudi pri endogamnih porokah, npr. znotraj družin vitezov istega kneza, kar se je prepletalo z arhaično moško težnjo po osvojitvi ženske z močjo, brez ozira na želje ženske in njenih sorodnikov. O tem govore številni primeri, pravna določila in celo sage (Barthélemy, 1990, 146; Erlor, 1971, 1210-1211; Mikat, 1971, 810, 815-816). Čeprav je bila jasen izraz podrejanja ženske, je bila včasih paradokсно tudi instrument (samo)osvoboditve ženske, saj npr. aranžiranje samougrabitev zaradi ljubezni ali premočnega pritiska družine ni bilo redko: ne nazadnje pozna celo ljudsko pripovedništvo celo vrsto takih primerov (Vilfan, 1943, 14-15; Vilfan, 1996, 399). Pri nasilnem odpeljanju ženske v prvi vrsti ni šlo za izsiljevanje odkupnine, niti za jemanje časti ugrabljenki in njenemu rodu, niti zgolj za poteševanje nizkih strasti. Pogosto je šlo za izsiljevanje točno določenih materialnih koristi od ugrabljenkine družine. Okrnjena čast pa je bila le obrobna škoda.

Ob vsem tem se nam zastavlja več vprašanj. Prvič, o konkretnih razlogih ugra-

bitve, pri čemer moramo poskusiti iz obskurnih omemb vpletenih oseb iz drugih virov in izluščiti družbeno in politično ozadje dogodka. Drugič, o pravnih okoliščinah ugrabitve. Tretjič, o notranjedružinskih in širših sorodstvenih razlogih. Četrtrič, o pravnih in socioloških postulatih ženitvenih običajev in zadržkov, ki so vplivali na ugrabljanje. Povprašati se moramo tudi po morebitnih političnih nesoglasjih med vpletenimi družinami, t. j. po vplivu časa in mikrookolja: je šlo pravzaprav le za eno od bolj grobih posledic deželne in državne politike? Končno se pojavi tudi vprašanje navideznega protislovja v visokosrednjeveški viteški družbi – kako povezati nasilno odpeljanje ženske iz istega (pleniškega) sloja z njenim sočasnim povzdigovanjem v viteški kulturi? Je šlo le za fluidno situacijo, ceilo nekakšno igro, ki je kri spustila manj pomembnim sopotnikom, glavnim akterjem pa omogočila razrešitev nerešljive pravne in ljubezenske situacije z mirnimi sredstvi. Odgovori niso preprosti, iskati jih je potrebno povsod: v spremenjenem razumevanju ljubezni in zakonske zveze v 12. stoletju, v konkretni regionalni politiki in pravu, v prvi vrsti na območju vzhodnih Alp v visokem srednjem veku. Kot primer vzemimo kratko, kot se bo pokazalo, tudi zapleteno vest o ugrabitvi večih plemkinj iz leta 1178.

Poleti ali zgodaj jeseni 1178 je Oto, prošt v Rottenbachu na Bavarskem poslal dramatično pismo bratu Rupertu, opatu v samostanu Tegernsee. Pred tremi dnevi, je zapisal, so ga zaupniki iz Koroške obvestili, da sta dva ugledna Štajerca ugrabila hčerki gospoda Liutolda Waldsteinskega. Ta se je spopadel z ugrabiteljji, a je bil premagan, mnogo njegovih ljudi je padlo in zbežalo, petdeset pa jih je bilo ujetih (Zahn, 1875, št. 559 datira v l. 1174).¹

Prva zanimivost je notranja struktura pisma, ki vsebuje tri različne vesti. Prošt Oto v pismu nadaljuje, da je salzburški nadškof Konrad (III. Wittelsbach), ki je ravno prispel od cesarja, pomiril obe strani, tako da je Liutold privolil v poroko. Nato Oto piše le še o "svoji ugrabljeni nečakinji", ki jo je ugrabitelj "H." še isti dan izročil v varstvo svoji sorodnici in je odtlej ni več videl. Obljubil je, da jo bo vrnil nepoškodovano in nedotaknjeno. Potem se pismo obrne v drugo smer: Oto bratu poroča o zapletih z zapuščino po njenem pokojnem bratu v Savinjski dolini, kjer je njun sorodnik oglejski patriarh Ulrik želel izriniti iz dedovanja njunega mladoletnega nečaka.²

1 *Nudius tertius quidam notus et familiares mei de Carinthia venerunt tales quorum relationi indubitanter fidem habui. Isti haec assererant quod Liutoldus de Waldstein cuius filias duo maiores de Stiriensibus raperant, cum eisdem congregatis captis commisit et victus ab eis vix fuga elapsus est, plerique caesi, plerique fugati, de melioribus quinquaginta capti sunt.* H. Fechner je pismo datiral v poletje 1178 (Fechner, 1859, 346), podobno F. Kos: "1178, morda poletje" (Kos, 1915, št. 613). Na podlagi drugih Otovih pisem in njegovega itinerarja je H. Plechl pismo datiral v čas med sredo julija in decembrom 1178 (Plechl, 1957, 465). H. Pirchegger pa v jesen 1178 (Pirchegger, 1955b, 289). Onemba dogodka pod letom 1174 je tudi v: Loserth, 1908, 7-8.

2 *... quod pater ipse filias raptoribus sponte copulavit, et nunc ille qui neprem nostram rapuit, cum omni indemnitate reddere decrevit, nec ipse omni tempore quo rapta tenebatur, inquam ipsam vidit vel allocutus est, sed eadem die qua rapta est, supervenit quedam nobilis femina cognata eiusdem H., uxor quondam F. de Bettovve et eam in sua recepit et usque ad haec tempora cum omni honestate inte-*

Najprej se nam zastavi vprašanje, zakaj je najprej govor o pomiritvi med očetom in ugrabiteljema, celo poroki, takoj nato in brez distinkcije pa se poudarja usoda ene same ugrabljenke in njenega ugrabitelja. Zakaj je Oto molčal o drugem ugrabitelju?

Smisel celotne vesti ter ozadje Otovega pisma moramo nujno iskati v analizi sorodstvenih vezi udeležencev škandala. Liutold je znan iz mnogih štajerskih listin. Gre za Liutolda (III.) Waldsteinskega (od ok. 1145, †1189), ki je pripadal rodu uglednih štajerskih svobodnih gospodov s sedežem na gradu Waldstein pri Feistritz na Muri, ok. 25 km severozahodno od Gradca. Še njegov ded Liutold I. (1096) je posedoval le grad St. Dionysen, oče Liutold II. (1135-1145) in stric Engelskalk III. (1140/1147) pa sta si sredi 12. stoletja razdelila že mnogo večjo družinsko posest. Liutold II. je obdržal St. Dionysen, stric, ki je umrl brez otrok, pa Waldstein. Liutold III. je nato obvladoval oba gradova, od leta 1184 pa se je imenoval tudi po Gutenbergu (Loserth, 1908, 7; Pirchegger, 1951, 115-116; Kummer, 1880, 196-197), ki ga je verjetno zgradil na posesti, katero mu je zapustila mati Juta iz družine svobodnih gospodov Traisen-Feistriških (1140-1152). Skupaj z materjo, tedaj že vdovo, pa sta leta 1152 poklonila salzburški nadškofiji grad Waldstein in trg Weiz. Najbrž je bilo dejanje posledica tragedije v družini Jutinih sorodnikov, ko so bili leto poprej njeni trije nečaki in glavni dediči po Feistriških umorjeni, četrti brat, menih, pa je podaril vso dediščino samostanu v Seckauu. V listini iz leta 1152 je bilo določeno, da se predaja uresniči po Liutoldovi smrti, a le, če Liutold v zakonu s svobodno plemkinjo ne bi imel sinov oz. bi ti umrli pred njim (Zahn, 1879, št. 344). To je bilo običajno določilo, ki pa je izključevalo ali vsaj zelo omejevalo hčerke pri glavnem dednem redu (Pirchegger, 1951, 116, 127; Pirchegger, 1955a, 174; DUBY, 1985, 72-73). Liutold in žena grofica Elizabeta Peilsteinska zares nista dobila sinov, le tri hčere, Kunigundo, Gertrudo in Ottilijo, ki je bila v letih 1188-1230 opatica v samostanu Göß. Kazalo je, da bo Liutoldovo premoženje prešlo v roke Salzburga. Leta 1178 pa smrti obeh zakoncev še ni bilo pričakovati, saj sta bila na višku moči: Liutold je npr. umrl šele leta 1189, Elizabeta pa celo šele malo pred letom 1216.

V strukturalni zgodovini krvavi dogodki in visoka državna politika navadno nimajo bistvenega pomena pri posledicah na življenjske vzorce znotraj družbe. Na mikroravni in za posameznika ter njegove družinske zadeve pa je lahko drugače. V konkretnih primerih so glavni akterji nekaj razlogov za dejanja lahko opravičili s političnimi razmerami. Dolgotrajna papeška shizma, t. j. spor med papežem Aleksandrom III. (1159-1181) ter cesarjem Friderikom I. Barbarosso in njegovimi protipapeži je v vojni vrlinec zajela predvsem Italijo in sosednje severne dežele. Papeževi privrženci v vzhodnih Alpah so bili štajerska mejna grofa Otakar III. (1129-1164) in njegov sin Otakar IV. (1165-1192), salzburški nadškofje Eberhard I. (1147-1164), Konrad II. (1164-1168), predvsem pa Adalbert II. (1168-1177), sin češkega kralja Vladi-

gerrime conservavit. Aliud nihilominus mihi innotuit quod patriarcha instinctu quorundam iam Sauniam descenderit ... (Zahn, 1875, št. 559); komentiran nemški regist v: Plechl, 1957, 464-465.

slava I. Cesarja sta podpirala koroški vojvoda Herman (1161-1181) in avstrijski mejni grof oz. vojvoda Henrik (1141-1177). Otakar IV., njegovi štajerski samostani in ministeriali so se s papeževo podporo okoriščali predvsem na račun posesti koroškega vojvode. Cesarju so namreč stali ob strani najvažnejši koroški dinasti, mdr. vojvoda Herman (Spanheimski), goriški grof Engelbert, istrski mejni grof Engelbert (Spanheimski), ortenberški grof Rapoto, andeški grof Bertold III. in vojvrški grof Viljem II., stric mladega Viljema III. (Zahn, 1875, št. 513; Jaksch, 1896, št. 265; Jaksch, 1904, št. 1140. Pirchegger, 1920, 159-161; Jaksch, 1928, 299-303). Oglejski patriarh Ulrik II. (1161-1182) je bil kljub propapeškemu prepričanju po sili razmer najprej cesarjev zaveznik. Po porazu cesarske vojske pri Rimu leta 1167 je prešel v papeški tabor in tam ostal vse do leta 1176. Leta 1173 je prišlo med vzhodnoalpskimi knezi do vojne, ki se je razširila na Kranjsko in Savinjsko grofijo. Odstavitev salzburškega nadškofa Adalberta II. je še bolj razplamtela vojno med koroškim vojvodo Hermanom in štajerskim mejnim grofom Otakarjem IV. Štajerske čete so leta 1175 močno pustošile po Koroškem (Jaksch, 1904, št. 1184; Zahn, 1875, št. 551; Kos, 1915, št. 550, 561; Härtel, 1992, 310-311, 322-324, 326 sl.; Jaksch, 1928, 308-310. Pirchegger, 1920, 162-163). Leto 1176 pa je prineslo spremembe. V bitki pri Legnamu je Lombardska zveza italijanskih mest in papeža Aleksandra porazila cesarja Friderika. Cesar se je moral pogajati z nasprotniki. 23. marca 1177 je prišel v Benetke papež, 22. julija pa sta nasprotnika v Chioggii podpisala mir. 1. avgusta sta cesar in papež podpisala končni mirovni sporazum. Patriarh Ulrik se je tudi sam spravil s cesarjem, nekaj pozneje je to uspelo tudi mejnemu grofu Otakarju, saj ga je aprila 1180 cesar povzdignil v vojvodo (Kos, 1915, št. 577-599, 628; Härtel, 1992, 324).

Prošt Oto in opat Rupert pri vsem tem še zdaleč nista bila obrobneža. Po mnenju H. Pircheggerja in F. Tyrollerja sta izhajala iz bavarske rodbine gospodov Hohenburških (pri Tegernseeju). Njun bratranec Richer V., ki je umrl že leta 1163, je bil poročen z grofico Matildo Peilsteinsko. Ker je bil Liutold Waldsteinski poročen z njeno sestro Elizabeto, sta bila brata nepravna "strica" oz. kognatska sorodnika ugrabljenk (Pirchegger, 1955b, 289-290; Tyroller, 1969, 390, tabela 36). Drugo genealogijo obeh klerikov je zagovarjal H. Plechl. Brata naj bi bila člana rodbine grofov iz Neuburg-Faikensteina (severno in zahodno od Tegernseeja). Imela sta še štiri brate in dve sestri. Od teh je za našo zgodbo pomemben tisti brat, ki je umrl ravno leta 1177. Oto ga je v eni od listin imenoval "G." Šlo naj bi za Gebharda Žovneškega, ki je bil poročen s hčerko grofa Wolfrada II. Trebenjskega (Treffen na Koroškem) in Heme, ki je bila potomka Askuinov, hčerka grofa Weriana. Grof Wolfrad in Hema sta imela še hčer Wilbirgo (poročeno z bavarskim grofom Henrikom iz Lechsgemünda) in sina Ulrika, oglejskega patriarha (Plechl, 1957, 450-457). Čeprav gre pri Pircheggerju in Plechlu za nezdružljivi genealogiji, sta bila Oto in Rupert po obeh zanesljivo v kognatski zvezi z Waldsteinkama preko Sofije Peilsteinske, ki je bila poročena z njunim bratom Herrandom III. To pa razloži Otovo in Rupertovo zanimanje

za težave daljnih sorodnic Waldsteink, ki jih dotlej morda niti ni videl.³ Potemtakem je za problem ugrabitve dveh Waldsteink in obliko Otovega sorodstva skoraj vseeno, katera genealogija je prava.

Ugrabljenih Waldsteink (iz poznejših virov je jasno, da je šlo za Gertrudo in Kunigundo) po oznakah in strukturi pisma Oto ni imel za "nečakinji". Oto je v svojih številnih listinah namreč dobro razlikoval pomena "nečak" in (nedoločen) "sorodnik", saj je tako npr. vedno imenoval patriarha Ulrika, ki niti ni bil njegov pravi svak, pač pa le brat njegove svakinje. Jasno je, da je v primeru ugrabljene nečakinje šlo za neko drugo osebo, ki je bila Otu tako blizu, da se je z vsem žarom vrgel v njeno reševanje.⁴ Toda njena ugrabitev je le imela nekaj skupnega tudi z Waldsteinkama, vendar na povsem drugi ravni.

Ozadje in posledice ugrabljene Otove nečakinje je izčrpno obdelal že H. Plechl, zato velja le povzeti njegovo razpravo, waldsteinsko epizodo pa natančno analizirati in ji določiti kontekst. Otova obveščenosť o dogodkih na Koroškem in Štajerskem ni bila naključna. Ni bil le prošt v Rottenbachu (ok. 1145-1179), pač pa od leta 1167 in vse do smrti leta 1179 tudi peti prošt po vrsti v kapitlju avguštinskih kanonikov v Dobrli vesi na Koroškem (Eberndorf). Bil je izjemno dejaven v visoki državni politiki. Med shizmo je bil v službi bavarskega vojvode Welfa VI. in je zato pogosto potoval k papežu Aleksandru. Kot dobrloveški prošt je občasno zahajal na patriarhova sodišča v Oglej. V 70. letih je bil celo v patriarhovi službi, ki se je končala z mirovnim sporazumom leta 1177. Oto je bil zaradi sorodstva pristaš papeške oz. oglejsko-salzburške stranke in goreč nasprotnik koroških vojvod. Rezidiranje v Dobrli vesi in zanemarjanje Rottenbacha je leta 1177 povzročilo celo upor v tamošnjem kapitlju, saj so kanoniki od bavarskega vojvode (neuspešno) zahtevali njegovo zamenjavo (Plechl, 1956, 73-113, 390 sl., 428-429; Plechl, 1957, 450-453).⁵ Oto je bil od oktob-

3 Plechlava genealogija je smiselnejša od Pircheggerjeve in Tyrollerjeve tudi zaradi nedoslednosti in napak slednjih. Zlasti motijo napake Tyrollerjevih genealogijah, recimo pri primerjavi genealogij št. 5,2 (Peilstein) in 36 (Tözl): po prvi naj bi bila Matilda Peilsteinska v prvem zakonu poročena z Richerjem V. iz *Hechenberga*, po drugi pa z Otovim in Rupertovim bratom Richerjem V. iz *Hohenburga*. V drugem zakonu pa z grofom Arnoldom iz Mareita. Po Plechlu pa je bila s tem grofom poročena Matilda, hči grofa Ota IV. iz Dachaua, pri čemer sta bila Oto in Rupert njena nekrvna sorodnika, saj je bila njuna sestra Matilda poročena z bratrancem Matilde Dachauske, Konradom II. (Plechl, 1957, 458-459). To je enako kot v Tyrollerjevi genealogiji 18 (Scheyern, Dachau ...), kjer je bila druga žena grofa Konrada II. Dachauskega Matilda Falkensteinska (=Neuburška). V genealoški tabeli 36 (Tözl) je Tyroller izrecno navedel za Otovega in Rupertovega brata tudi Gebharda I., ki pa se je po njegovem omenjal še leta 1181/1183. Poročen naj bi bil z Berto iz Steina, kar pa ne ustreza dejstvu, da je bil "G." pokojen že leta 1177 (Plechl, 1957, 454).

4 H. Pirchegger, ki ni razlikoval med dvema ugrabitvama, je menil, da je Oto pisal le o eni Liutoldovi hčeri oz. nečakinji, češ da se je Liutold strinjal z grofom Viljemom Vovbrškim kot zetom, zaradi ministerialnega statusa pa se je upiral zvezi s Herrandom Wildonskim (Pirchegger, 1955b, 289). Je pa že Fechner razumel, da gre za dva ločena dogodka, ki ju je pravilno datiral v poletje 1178 (Fechner, 1859, 330-331).

5 F. Kos je v *Imeniku krajev in oseb* (Kos, 1915, 577) brez potrebe razlikoval med dvema proštom

ra 1176 do oktobra 1177 nenehno na poti med Dobrlo vesjo, Benetkami, Oglejem in Bavarsko. Konec leta 1176 je hudo zbolel brat Gebhard in umrl nekoč do junija 1177. Najpozneje poleti 1177 mu je umrla še neimenovana sestra, Gebhardova otroka pa sta postala Otova obsesija, saj jima je želel zagotoviti dediščino po očetu. Po bratovi smrti je Oto pisal Rupertu, da so izbruhnili spori med vdovo in njeno družino (Ulrik, Wolfrad, Hema). Patriarh je namreč želel Gebhardovo savinjsko posest predati svoji cerkvi, zato se je zavzemal, da se z mladoletno Gebhardovo hčerko (ime-novano "O.") poroči njegov furlanski vazal Henrik iz Villalte. Ta pa je umaknil snubitev, ker je zvedel, da je že obljubljena nekemu grofu "S." Vdova je bila proti obe-ma snubcema, saj naj bi po govoricah želela oba otroka poročiti statusno nižje, ju zato opehariti za celotno dediščino in nato Žovnek predati bratu Ulriku oz. Ogleju. Patriarh je prišel na Koroško v začetku septembra 1177, potem ko sta ga oče in mati obvestila, da njun (oz. od leta 1163 že oglejski) grad Trebnje oblegajo ministeriali koroškega vojvode Hermana. Ulrik se je odpravil v Beljak. Ker so napadalci grad že zavzeli, sam pa ni bil pripravljen na obleganje, se je vrnil v Oglej. V tem času je na-meraval zasesti grad Žovnek in ga predati materi Hemi. Posadka na gradu se je celo spopadla med seboj, saj je en del menda že prej tajno prisegel zvestobo Ulriku, drug del pa je ostal zvest mladoletnima dedičema. Oto je zato najkasneje spomladi 1178 odpeljal nečaka na Bavarsko, nečakinjo pa je neki "H." menda po dogovoru z njeno materjo odpeljal od doma. Ugrabitev nečakinje je bila po govoricah torej komplot med njeno materjo, Ulrikom in ugrabiteljem. Mati naj bi hčerko kar "prodala", ugra-bitev pa naj bi svetoval celo salzburški nadškof Konrad. Pirchegger, Plechl idr. so v ugrabitelju videl Herranda Wildonskega, ki pa očitno ni imel nobenih načrtov zde-kletom, pač pa je bil le izvajalec ugrabitve, saj je dekle še isti dan izročil v varstvo sorodnici (Benedikti), vdovi F(riderika) Ptujskega. Morda je bil H. celo kaka druga oseba, saj sorodstvenih vezi med Herrandom in Ptujskimi ni mogoče razvozlati. Lah-ko bi šlo celo za neuslišane snubca Henrika iz Villalte, ki je bil tudi patriarhov člo-vek. Malo za temi dogodki pa sta bili ugrabljeni tudi hčerki Liutolda Waldsteinskega. Vest o tej ugrabitvi je Ota dosegla v Rottenbachu, saj so ga o tem obvestili "znanci s Koroškega". Patriarhove načrte pa je najbolj motil deček v Otovem varstvu. Ta ga je konec leta 1178 nameraval poslati na Žovnek, da bi lahko sam legitimiral dedne pra-vice, toda do izročitve materi ni prišlo, saj ga je Oto raje predal v varstvo nekemu grofu. Oto se je zavedal, da bi svakinja otroka neustrezno poročila, Žovnek pa izro-čila patriarhu. Oto se je nekaj mesecev pred smrtjo (6. marca 1179) le domislil nači-na, kako bi ugrabljeno nečakinjo dobil nazaj – z ustrezno poroko. Januarja 1179 je bratu Rupertu naročal, naj se o njeni poroki pogaja tako, da bo do poroke zares prišlo v določenem roku. S kom se je Rupert pogajal, ni znano, je pa patriarh Ulrik spet po-sređeval pri obnovljeni snubitvi Henrika iz Villalte, češ da bi bil zadovoljen tudi z

Otoma. Prvi naj bi ordiniral v letih 1167-1173, drugi v letih 1175-1179. Enako je storil A. von Jaksch (Jaksch, 1906, 978).

manjšo doto. S tem je priznal glavno dedno vlogo svojega nečaka. Po Otovi smrti je dečku kljub Ulrikovemu pritisku in obvladovanju savinjskih ministerialov uspelo obdržati večino dediščine in s tem postati utemeljitelj bodočih grofov Celjskih (Jaksch, 1904, št. 1042, 1108, 1144, 1211, 1231-1235; Zahn, 1875, št. 551; Kos, 1915, št., 560, 616; 1956, 430-445; Plechl, 1957, 460-471; Klebel, 1960, genealoška tabela III za gospode Ptujске).

Ugrabitev Otove in Rupertove nečakinje je torej bila ločena od ugrabitve Liutoldovih hčera v približno istem času. V prvem primeru je šlo za intrigo celotnega sorodstva, kjer je bila ugrabitev sredstvo za polastitev dediščine. Z nečakinjo niso ravnali grobo in nečastno, saj je bila predvidena njena poroka z ženinom, ki bi ji ga izbrala mati in stric oz., kot se je na koncu izkazalo, materino in očetovo sorodstvo skupaj. Nečakinja je bila sredstvo za uresničitev širokih družinskih strategij. V kontroli in izvajanju poročnih strategij pa je vedno tičalo bolj ali manj prikrito nasilje. Tudi v tistih porokah, ki so bile dogovorjene in izpeljane mimo. Takšno odločanje o življenjski usodi odvisnega človeka ni bilo "nasilje", čeprav je v neki drugi situaciji romaneskni junak Parsifal pesnika Wolframa von Eschenbacha ugotavljal, da je 'sorodstvo pogon greha, mi pa moramo nositi njegovo breme' (Wolfram, 1996, 239, verz 465, 5; Bumke, 1996, 173). Razlike z ugrabljenima Waldsteinkama so bile kljub na zunaj podobnemu cilju, dediščini, precejšnje. Gebhardova hči in sin sta bila še otroka, s katerima je sorodstvo – tako Oto, Rupert, njuna sestra Matilda kakor tudi mati, stric Ulrik idr. – lahko manipuliralo po mili volji. Le hči je bila očitno stara več kot dvanajst let, kolikor je bilo potrebno za poroko (Duby, 2000, 38), a njena beseda kljub temu ni veljala nič. Liutoldovi hčerki pa sta bili starejši. Brez dvoma sta že imeli svoje predstave in želje o ženinih. Ker sta še imeli živega očeta (pravnega in dejanskega skrbnika), se prošt Oto z njima ni posebej ukvarjal. Bratu je o tem očitno pisal zaradi dramtiziranja zanju bistvenejših stvari, zaradi ugrabljene nečakinje in žovneške dediščine. Njegovo zanimanje za Waldsteinki je morda izhajalo le iz slutnje, da gre za širši komplot, ki je naperjen proti vsemu njenemu sorodstvu in peišteinskemu svaštvu. In salzburški nadškof, njegov zaveznik, naj bi bil idejni oče zarote. A ni bilo čisto tako.

Glede na posredovanje novega nadškofa Konrada, vendar šele *ob vrnitvi* od cesarja, bi smeli domnevati, da je imel metropolit pri obeh ugrabitvah zares skrivnostno vlogo. Navsezadnje, zakaj naj bi Liutolda in ugrabitelja moral pomiriti ravno nadškof? Zakaj ne štajerski mejni grof? Morda pa je nadškof Konrad z ugrabitvijo Waldsteink želel preprečiti nekaj drugega? Po drugi strani preseneča hitra Liutoldova formalna pomiritev in privolitev v poroko. Zato se velja vprašati, ali ni Liutold želel že pred letom 1178, ko mu je bilo jasno, da sinov ne bo imel, na vsak način spremeniti dogovor in hčerkama omogočiti ustrezni poroki in dostojno življenje. To pa bi lahko dosegli le z dedovanjem večine njegove in ženine posesti. Bilo pa mu je jasno, da se nadškof ne bo odpovedal obljubljeni zapuščini. Obenem je Liutoldovim hčeram

grzilo še nekaj: materino agnatsko sorodstvo bi lahko zahtevalo njeno premoženje in s tem zmanjšalo materialne potencialne hčerk. Liutoldu je dejansko preostala le možnost nadomestitve neugodnega prava z drugim sredstvom. Za tako igro pa bi moral imeti primerne soigralce, natančneje – dva ugledna bodoča zeta. Tu se je Liutoldu zalomilo. V njegovo družino sta se želela vključiti viteza, katerih identiteta se je razkrila iz poznejših listin. Oba sta bila mlada, znotraj svojih družin še ne samostojna "mladca" po definiciji Georgesa Dubyja. Eden se mu statusno najbrž niti ni zdel tako napačen: z ugrabljeno Kunigundo se je poročil koroški grof Viljem III. Vovbrški (1177-1235), čigar oče grof Ulrik I. je bil v letih 1141-1191 senior rodbine, ki je tedaj obvladovala ogromno posesti na Koroškem, Kranjskem, Štajerskem in v Furlaniji (Pirchegger, 1951, 158 sl.).

Medtem ko so bili grofje Vovbrški v papeški shizmi kot Korošci zvesti koroškemu vojvodi in cesarju Frideriku, je bil Liutold na drugi strani. Čeprav je bila večina dinastičnega plemstva z ministeriali vred, razen štajerskih, zaradi nasprotovanja salzburškemu nadškofu zaveznik cesarske stranke, ni bilo nujno, da bi bil Liutold zgolj zaradi otakarske usmeritve njegov pristaš. Zaradi sporazuma iz leta 1152 bi bil lahko celo njegov nasprotnik, ki bi želel izkoristiti nadškofovo stisko. Po tej verziji bi imeli torej opravka z dogovorjeno igro med Liutoldom in ugrabiteljema. Toda v tem primeru ne bi prišlo do v Otovem pismu omenjene krvave fajde. Verjetneje je, da je Liutold ostal pristaš Salzburga in zato oponent koroškega plemstva. Njegova zvestoba nadškofu morda ni bila najbolj iskrena in je izhajala iz že omenjene želje po spremembi sporazuma iz leta 1152. Kakorkoli, gotovo je bil nasprotnik Vovbržanov in zato iz političnega motiva vsaj do leta 1177 nenaklonjen zvezi svoje hčerke z mladim grofom Viljemom.

Liutoldu se je zdel manj primeren tudi drugi samooklicani kandidat za hčerko Gertrudo, Herrand (I.) Wildonski (1177-1222), glavni član wildonsko-riegerburškega klana.⁶ Herrand je kot mlad štajerski ministerial pomenil statusno negacijo, za Liutolda pa tudi pravno oviro za popravek sporazuma s salzburškim nadškofom. Čeprav se je Liutold v 70. letih 12. stoletja tudi sam že približal krogu knežjih ministerialov, to vendarle še ni bil – še vedno je bil svobodna gospod.⁷ Če bi se hči poročila z ministerialom, bi ji tako, kot je Oto predvideval pri svoji nečakinji, fevdni gospodje lahko odvzeli fevde, ki bi jih dobila za doto, nadškof pa bi imel izgovor, da gre pri njunih otrocih za nesvobodno potomstvo (Freed, 1995, 73 sl.). Morda je bil Herrand Liutoldu odbojen celo zaradi nasilniške in brezobzime nature, če bi prevzeli Plechlovo domnevo, da je on *po naročilu* ugrabil Gebhardovo hčer. Ni pa mu bil zoprn iz političnih ozirrov, saj je bil v turbulentnih 70. letih 12. stoletja pristaš otakarsko-salzburške

6 H. Pirchegger ga je imel za *H.* iz listine 1178, ker ni ločil med ugrabitvijo Waldsteink in Gebhardove hčerke (Pirchegger, 1955b, 289; Pirchegger, 1951, 115-121). H. Plechl je celo dopuščal možnost, da je Herrand najprej (po naročilu, a brez globljih interesov) ugrabil Otovo nečakinjo, nato pa še obe Waldsteinki (Plechl, 1957, 465).

7 Sodeč po uvrstitvah med pričamu po letu 1160 (Zahn, 1875, St. 406, 491, 546, 550, 606).

stranke. Zazdaj torej recimo le, da je bil povzpetic iz vrst ministerialitete, ki že zaradi tega ni bil pogodni Liutoldovemu dojemanju sistema politične in pravne neenakosti svobodnih in nesvobodnih plemičev. Herrand pa politično v resnici ni bil tako neprimeren zet. Kljub mladosti je bil leta 1178 že vpliven in pomemben ministerial mejnega grofa oz. vojvode Otakarja IV. (I.). Tako zelo, da je pozneje postal celo vojvodov svetovalec in strežaj (Kummer, 1880, 190-192). Herrand je vedel, da lahko ob Liutoldovem nasprotovanju pride do njegove hčerke in se postavi v dedno vrsto zaradi vojaškega obračunavanja v regiji najlažje kar na nasilen način. Če pa si je želel zagotoviti pomiritev s tastom, njegovimi sorodniki in Liutoldovim zaščitnikom mejnim grofom, je moral biti tudi diplomat. Zaradi večje teže dejanja in podpore koroškega plemstva Herrandu ni ostalo drugega, kot da se je za usklajeno delovanje dogovoril z nekoliko manj ambicioznim Viljemom.

Na videz samozadostna razlaga ugrabitve s političnimi razlogi pa ne zadošča za razkritje drugih razlogov. Otovo poročilo je s poudarjanjem krvave vojaške akcije le zakrilo individualna, družinska in pravna razmerja, ki so imela bistvenjši vpliv na dejanje. Zakaj se vsaj grof Viljem ni mogel (hotel?) normalno dogovoriti z Liutoldom? In zakaj ni raje ciljaj na statusno podobno grofico. Če zanemarimo v srednjem veku banalne razloge pri poročnih zvezah, npr. zaljubljenost v slogu Remea in Julije, mladeniško in viteško solidarnost pri objestnostih ali morebitno drugorojenstvo Viljemove izbranke, ki je oče morda ni želel dati v zakon pred starejšo, ali možnost, da ji je bilo že v otroštvu namenjeno samostansko življenje oz. se sama iz strahu pred pogostim moškim nasiljem v zakonu ni želela poročiti, se kot cokla mirnega poročnega dogovora pojavita vsaj še dva tehtna razloga. Dva od tistih, na katere je nekoč izvrstno opozoril Georges Duby. Zdi se, da je bil Viljem drugorojenec, ki si je moral sam, brez večje očetove podpore izboriti priložnost za dobro ženitev (Duby, 1985, 74; Duby, 2000, 22). Sredi 12. stoletja so bili drugo- itd. rojenci glede možnosti dobrih porok še v podrejenem položaju. Mlajše sinove so očetje pošiljali v svet, hčere pa najraje poročali in jih iz dedovanjskega reda izključili z dotami. Prvorojenemu grofovemu sinu ni bilo težko ujeti grofice. Domnevno starejšemu bratu Geru (1191-1220) je oče grof Ulrik npr. dogovoril poroko z groficom Elizabeto, hčerko grofa Rapota I. Ortenberškega, še enega cesarjevega privrženca. Težje pa je bilo to drugorojencu. Viljemovi obeti za solidno dedinjo kljub zvečine bogatemu ženitvenemu trgu, z večjo ponudbo od povpraševanja, niso bili nujno optimistični. Dodatno so jih zmanjševala že omenjena politična nasprotja med vzhodnoalpskimi družinami. Vprašanje je bilo, ali bi mu, če bi ostal samski, očetova razdelitev premoženja omogočila "dostojno" grofovsko življenje, kajti oče je bil leta 1178 še na višku moči. Po drugi strani pa je prav večja očetova liberalnost do drugorojenca le-temu pustila odprte roke za osnovanje lastne veje. Vprašanje je le, ali se je njegov oče strinjal z načinom ali pa ga je sinu celo svetoval. Drugi razlog waldsteinsko-vovbrške poročne neprimernosti je bil v tem, da je bil brat njegovega deda grofa Popona I., Pilgrim iz Pozzuola-

Hohenwarta, poročen z neko grofico Peilsteinsko (Pirchegger, 1951, 157 sl.). Ta je umrla kmalu po letu 1149, vendar bi po tedanjih predstavah Viljemova poroka s hčerko njene (pra)nečakinje Elizabete pomenila kršitev cerkvenih določil o nepriernosti porok med sorodniki. To pa je vsebovalo nevarnost, da bi bila Viljemova in Kunigundina poroka razveljavljena.

Nesojena uradna žena sta se torej "morala" poslužiti nasilja. Iz Otove in Ulrikove korespondence je razvidno, da podpis premirja med papežem in cesarjem v vzhodnih Alpah leta 1177 še ni prinesel miru. Boji so se z državne prenašali na raven obračunavanja koroškega vojvode s patriarhom. Njunj ministeriali so začenjali fajde zaradi posestnih sporov, ki so povsem izgubili poprejšnji ideološki naboj spora med cerkvenim in posvetnim Kristusovim namestnikom. Ugrabitev Gebhardove nečakinje in spopadi v Savinjski dolini so dali Herrandu in Viljemu priložnost za ugrabitev Liutoldovih hčera, ki bi bila v senci teh spopadov. Mlada viteza sta izkoristila krhek mir za povsem osebna obračunavanja. Pri tem so bile hitro sklenjene nenačelne koalicije, kakršna je bila tista med Herrandom in Viljemom, do leta 1177 pravzaprav političnima nasprotnikoma. Čeprav so Otovi obveščevalci vsaj Viljema gotovo poznali, saj grad Vovbre ne stoji daleč od Dobrle vesi, je prošt zapisal, da sta bila ugrabitelja Štajerca. Toda Viljem je bil Korošec. Zdi se, da Viljem sploh ni imel veliko pri fizični izvedbi ugrabitve, pač pa je prednjačil Herrand. Presojati ugrabitev hčera zgolj kot posttravmatiziranje vojnih veteranov bi bilo preenostavno, saj je imelo predvsem nepolitične konotacije. Že v primeru ugrabitve Otove nečakinje smo videli, da je bila njena ugrabitev le del igre za dedovanje med dvema sorodstvoma. Zato je bila (le) na zunaj nasilna. V primeru Waldsteink pa je imela ugrabitev globlje razloge, zato je bilo potrebno stopnjo nasilja natančneje določiti. Res je v tem primeru prišlo do krvavega nasilja, kar bi kazalo na to, da je ugrabitev deklet potekala manj predvidljivo, grobo, mimo načrta in brez do kraja dogovorjene igre. Oče Liutold se je ugrabitvi moral s silo upreti tudi zaradi simbolnosti dejanja, ki je njemu in dekletoma odvzelo "čast" (Brunner, 1976, 142-155). Ne nazadnje je menil, da gre za "rop njegovih žensk", kjer se je do ugrabljenk dalo priti le s fajdo. Govorjenje o petdesetih zajetih Liutoldovih možeh ter mnogih padlih namreč pomeni fajdo večjih razsežnosti. S fajdo oz. dovoljenim nasiljem v službi pravice in časti se je v viteški družbi vse do vzpostavitve trdnega knežjega nadzora nad vsemi sloji družbe (v 16. stoletju) vzpostavljalo z nasiljem kršen pravni red (Brunner, 1965, 1-110; Kos, 1994a, 110-117; Erler, 1971, 1211). Toda ali zaradi vojaške akcije že moramo govoriti o pravem, neusmiljenem nasilju nad žensko? Navsezadnje *jma* ni padel las z glave.

Waldsteinki sta bili v smislu srednjeveškega pojmovanja žensk objekt poročne politike očeta in junjih ugrabiteljev. Poleg kršenja miru in poročnih običajev je šlo tu v prvi vrsti za vprašanja, ki so izhajala iz razumevanja in posledic zakonske zveze. Ideal plemiškega zakona je bila združitev močeve vojaške moči in ženinoga bogastva na način, ki ne bi vzpostavljalo stranskih vej, katere bi slabile moč starih rodbin. Za-

kon je bil institucija, kulturni sistem sorodstva, potreben za reprodukcijo in regulacijo odnosov med spoloma, za vodenje dinastične politike. S poroko se je želelo od davnine želeli disciplinirati tekmovanje za ženske in ga omejiti z obredi. Poroka je bila praviloma moška stvar, čeprav je ljudski glas včasih imel za glavno pogajalko o poroki celo samo nevestino mater (Vilfan, 1943, 15-16; Vilfan, 1943a, 9-12). Moška stvar je bila tudi nuja nadaljevanja rodbine in prenašanja moževih vrlin na sina. Pri tem je bila ženska pogosto le oseba, skoraj stvar, ki da za potomca na voljo maternico. Poroka pa je bila pravilna le, če je do nje prišlo brez nasilja, če je bila javna in če ni kršila verskih prepovedi, saj je zakon ležal na področju naravnega in spiritualnega (Suttner, 2000, 1635, 1638-1639; Duby, 1985, 15, 28; Duby, 2000, 7-8; Fichtenau, 1992, 125, 147; Bumke, 1990, 534; Grabmayer, 1999, 248-249; Ranke Heinemann, 1992, 138 sl.). V 12. stoletju se je uveljavila oblika, da je najprej moralo priti do zaroke (*desponsatio*), nekakšnega zaključka dogovorov o pravnih in materialnih pogojih nove zveze. Starost zaročencev ni bila važna, saj so starši včasih zaročali še čisto majhne otroke. Z zaroko se je nevestina družina obvezala v določenem roku izročiti žensko ženinovi družini skupaj s poročnimi darili (*dotā*), a se je na tej stopnji še dalo razdreti dogovor.⁸ Ženin je obljubil, da bo nevesto odpeljal domov, z njo sklenil zakonsko zvezo ter ob tem plačal njeni družini dogovorjena darila. Zato je imele vse skupaj značaj "nakupa žene". Obojna darila so pomenila materialno osnovo zakona, pa tudi vdovsko preživnino. Po preteku določenega časa je bila nevesta izročena ženinu (*traditio*). Ženin je odpeljal nevesto domov, kjer jo je uvedel v hišo in svojo družino, pred zbrano javnostjo sta si obljubila zvestobo, prejela duhovnikov blagoslov in se udeležila svečanega obeda (Mikat, 1971, 810 sl.; Weigand, 2000, 1623-1624; Schulze, 1992, 19 sl.; Fichtenau, 1992, 142 sl.; Goody, 1989, 256-274; Duby, 1985, 32-33; Duby, 2000, 15, 18, 25-26, 38 sl.; Barthélemy, 1990, 132-140; Bumke, 1990, 544-550; Grabmayer, 1999, 251). To je šele bila poroka (*nuptia*), polna ritualnih in simboličnih gest (Schmitt, 2000). Sledila je konzumacija zakona, naslednje jutro pa predaja jutrne, ki je dokončno preobrazila dekle v zakonsko ženo (Schultz, 1880, 485 sl.). S predpisano ceremonijo je Cerkev želela spiritualizirati zakon. Cerkev je sicer tolerirala predporočno sporazumevanje o materialni bazi za naslednje rodove,⁹

8 Tako je bil pred letom 1335 Rajnbert iz Glanegga pri trinajstih letih zaročen z devetletno Elizabeto Liemberško. Poroka pa je padla v vodo, ker Elizabetini starši ob predvidenem času niso želeli izročiti dote. Rajnbert je vseeno moral prositi oglejskega patriarha za razrešitev zaroke (Otošec, 1995, št. 714). Leta 1241 pa sta se ortenburški grof Herman in vovbrški Viljem IV. sporazumela, da se razdre poročna pogodba med Viljemovo hčerko in Popom iz Peggaua, ki naj se poroči s hčerko grofa Hermana. Ta je Viljemu obljubil odškodnino (Jaksch, 1898, št. 562).

9 Tako je bamberski škof Ekbert nekoč v letih 1230-1236 obljubil s stotimi breškimi markami finančno podpreti zakonsko zvezo med svojim maršalom Henrikom Pfangowerjem in hčerko svojega vazala Hermana iz Šoštanja zato, da se zveza zaradi materialnega pomanjkanja pozneje ne bi razglasila za neveljavno (... *illus contractus, ne propter inopiam posset in irritum revocari* ...). Kljub temu, da sta mladoporočenca dobila skupaj za 88 mark poročnih daril (Jaksch, 1906, št. 1972).

je pa za protitež in kontrolo v 11. in 12. stoletju uveljavila zahtevo po nevestinem konsenzu (Joyce, 1934, 79; DUBY, 1985, 109-110; DUBY, 2000, 10-13),¹⁰ s katerima je želela omejiti popolno samovoljo sorodstva. Seveda je bil konsenz največkrat izsiljen, saj sta upornico sorodstvo in kler lahko kratkomalo označila za grešnico, ki ljubi drugega in jo bo zato kaznovalo nebo.

Vse to – očetovo oz. starševsko odločilno vlogo pri pogajanjih, javnost in predajo poročnih daril – sta v našem primeru ugrabitelja obšla. Duhovnikov blagoslov pa tedaj (do IV. lateranskega koncila leta 1215) še ni bil obvezen. Zato je bilo njuno dejanje formalno brez vrednosti, kar je brez izjeme priznavalo tudi javno mnenje. Na zunaj je šlo za nezakonito odtujitev dveh svobodnih deklet iz zavetja očetovega skrbništva, ki je edini smel odločati o njuni poroki, ter njuno prisilno socialno in seksualno vključitev v ugrabiteljevo družino. Dejstvo, da je šele priznanje ugrabljenke za ženo in ne le ugrabitev sama konstituiralo zakonsko zvezo, ni imelo učinka na priznanje zveze, pač pa dejansko. Obe dekleti sta že dobili pečat "ugrabljenih nevest." Drugače kot pri Otovi nečakinji, za katere čast je skrbela neka vdova, (najeti) ugrabitelj pa z njo ni imel in hotel imeti nobenega stika. Pot do splošnega priznavanja zveze v Herrandovem primeru naj ne bi obšla njegovega gospoda mejnega grofa Otakarja IV. Ker je sredi 12. stoletja še veljalo vmešavanje in preprečevanje eksogamnih zvez med različnimi ministeriali, je njegovo dovoljenje izostalo. Čeprav to ni bilo pametno, usodno tudi ni bilo več: štajerski deželni ministeriali so sicer šele s privilegijem leta 1237 dobili izključno pravico odločati o porokah svojih otrok, najbrž pa so jo uveljavili že znatno prej. Prvotno je privilegij meril na odpravo vmešavanja deželnega kneza v poroke, a se je ost hitro obrnila drugam – proti svobodnemu poročanju sinov in hčera. Formalno je bila plemstvu Koroške in Kranjske ta sedaj povsem starševska pravica oz. oblast potrjena šele leta 1444 oz. 1460, je pa bila smiselno upoštevana gotovo že v deželnih privilegijih za obe deželi iz leta 1338 (Schwind, Dopsch, 1895, 77; Vilfan, 1943a, 9-10; Vilfan, 1993, 226; Vilfan, 1996, 442-444).¹¹ Ker dogovora in običajnega "nakupa" ženske ni bilo, prav tako pa je v zraku visela razveljavitev zakona zaradi nejasne stopnje sorodstva pri Viljemu in Kunigundi, ki je bilo za Cerkev formalno še večji greh kot prešuštvo in ločitev, se je pojavilo nasilje, natančneje – ugrabitev. *Ugrabitev* kot mehanizem reševanja dveh raznolikih situacij: mehke Viljemove, ki bi se z Liutoldom slejkoprej dogovoril, ter

10 Lep primer izpostavljanja pomena konsenza pri knezih je v Vita Norberti archiepiscopi Magdaburgensis in v Alberici Chronicon (odlomka sta v: Kos, 1911, št. 74); ok. leta 1123 je prišel v Regensburg sv. Norbert (ustanovitelj premonstratenskega reda) skupaj s poslanci grofa Teobalda iz Champagne. Brat ramašnjega škofa Hartwika je bil istrski mejni grof Engelbert Spanheimski. Njegovo hčer Matildo so poslanci prosili, da bi se poročila z grofom Teobaldom. Ko je pristala, so se poslanci vrnili domov. Sv. Norbert, ki je očitno pri tem imel vlogo uglednega posrednika, pa je odšel v Rim.

11 Starševsko odločanje o statusno in premoženjsko ustreznih poročnih partnerjih je seveda ostalo v navadi vse do 19. stoletja, ponekod še dlje in povzročalo spore znotraj in med družinami, pri čemer je bila primorana sodelovati tudi Cerkev (gl. primere v: Vilfan, 1943a, 12, v op. 40a; Lombardi, 2000).

urde Herrandove. Nasilje *kot obvod družbenih in pravnih norm*, kot "zločin proti oblasti staršev", ne pa proti volji dekleta (Vilfan, 1943a, 13; Vilfan, 1996, 444).

Zaradi tega pa se nasilje kot bistvo ugrabitve umika iz diskurza. Toliko bolj, če razmislimo še o osebnih željah ugrabljenk, njihovi starosti in posledicah ugrabitve zanju. Kunigunda in Gertruda leta 1178 nista bili več tako zelo mladi, da bi se javnost, ki se je zavedela, da ne gre za pravo ugrabitev, pretirano zgražala in klicala k maščevanju. Liutold in Elizabeta sta se poročila ok. leta 1154 (Pirchegger, 1951, 119), torej sta leta 1178 obe dekleti najbrž šteli že več kot 20 let. To pa jima ni več dajalo statusa nebogljenih deklic; po tedanjih gledanjih sta bili že "ženski". Ugrabitev je bila – seveda pa ne tudi v drugih podobnih primerih (npr. pri Otovi nečakinji) – pogodu dekletoma tudi iz statusnega razloga. Obema se je obetal visok družbeni položaj, saj bi ena celo postala grofica, druga pa sicer žena visokega knežjega ministeriala, a kljub temu še vedno (svobodna) "gospa". Najbrž je Liutoldovo odlašanje pri iskanju primernih ženinov še vzpodbudilo ugrabitelja, ki na kazen sploh nista pomislila. Resda naj bi po kleriških naukih iz karolinškega obdobja kralj s pomočjo škofov preganjal ugrabitelje in razdiral na tak način sklenjene zakone, da se nered ne bi razširil na celotno družbo. Rešeno ugrabljenko naj bi po kanonskem pravu njena družina lahko dala v zakon komurkoli, le ugrabitelju ne. Toda v 12. stoletju se rimski kralj ni bil več sposoben spuščati v take malenkosti, sploh pa ne zunaj ozkih območij svojih domen, na ozemljih skoraj samostojnih državnih knezov. Poleg tega kanonsko in posvetno pravo v takem primeru do poznega srednjega veka zvečine ni predvidevalo kazni, če ravno ni šlo za poročene žene ali mladoletnice. Od frankovske dobe naprej so pravniki celo razlikovali med "ugrabitvijo" (*seductio*) in "ropom ženske" (*crimen raptus*). Obe obliki pa sta bilo naperjeni v bistvu proti skrbniku (očetu, bratom) ženske ter označeni za "raptus" (tako je zapisal tudi prošt Oto); ker sta oba ugrabitelja trdno želela skleniti zakon, za pravno obliko "ugrabitve" pa je bil celo potreben pristanek ugrabljenk, je vse skupaj takšno ugrabitev približevalo kanonističnim zahtevam po konsenzu neveste za poroko (Freisen, 1893, 587 sl.; Joyce, 1934, 78; Plöchl, 1935, 61; Mikat, 1971, 815-822; Merzbacher 1971, 833 sl., Lieberwirth 1971, 944-945; Kaufmann, 1971, 1212; Vilfan, 1943a, 13; Schulze, 1992, 20-21; Suttner, 2000, 1635-1641; Duby, 1985, 28-29; Vilfan, 1996, 444).¹² V našem primeru je bila skoraj gotovo takoj izpolnjena cerkvena zahteva za legitimiranje tako izsiljene poroke, da se bo ugrabitelj poročil z žrtvijo. Tako izsiljena poroka je torej potisnila fizično nasilje proti dekletoma in staršema, ki ga je kanonsko pravo sicer navajalo kot nujen ele-

12. Podobna določila so se uveljavila tudi v mestnih pravnih redih, tudi v mediteranskem okolju – npr. v istrskih mestih: členi v statutu mesta Trst iz leta 1421 o ugrabitvi ženske ustrezajo starejšim običajem iz viteškega okolja; podobno velja za člene o ravnanju z ženskami v drugih seksualnih ekscesih (Mihelič, 1997, 96; gl. tudi: Mihelič, 1999, 343-344; Mihelič, 2000, 30 sl.). Najbrž je šlo za splošno uveljavljen sistem krščanskih ali celo že indoevropskih pogledov na zločine, zato iskanje razlik med južno in severno Evropo itd. vsaj na načelnu ravni ni potrebno.

ment ugrabitve, v drugi plan (Freisen, 1893, 588-590; Plöchl, 1935, 60-62). Posledice (poroko) pa ugrabljenki sploh nista imeli za "kazen". Ne nazadnje se nista pritožili nikomur, saj je bila le ugrabitev brez dekletovega pristanka zločin, o katerem je odločala posvetna oblast. Če pa pa je šlo za dogovorjeno ugrabitev, je o tem odločalo le cerkveno sodišče. S tem smo prišli še najbližje razlagi, da je šlo še za dogovor med mladenkama in vitezoma, ker prvi zaradi starosti v nedogled nista več želeli čakati na moža, ki sta ju morda celo ljubili, druga dva pa sta želela priti do bogate dediščine brez sodnega preganjanja. Resnejši problem za njiju sta bila strah pred očetovo jezo, morebitnim razdedinjenjem ter "prirojena" bojazen pred spolnim nasiljem v zakonskih zvezah, ki je izhajalo iz grobe prakse izpolnjevanja zakonskih dolžnosti in nenehnih rojstev ter s tem povezanih bolečin in prezgodnjih smrti (Grabmayer, 1999, 266-267). A o tem še nista vedeli dosti.

Še nekaj je povezovalo žrtvi in nasilneža. Obe, pa tudi formalno nesvobodne ministerialke, sta imele v 12. stoletju že precej stvarnih pravic, povezanih z njunim rodom, predvsem pa odvisnih od osebnega premoženja. Znotraj "hiše" je plemkinja imela kot "gospa" oz. gospodarica, upravljalca družine in hišne ekonomije nesporen družbeno dogovorjen ugled in pravno varnost, na materialni osnovi povezan z razpolaganjem z dogovorjenimi poročnimi darili in potencialnim dedovanjem. Visokoin poznosrednjeveška prava so ji priznavala upravičenost do dediščine po starših, zlasti materi, včasih skoraj enakopravno z brati. O tem pričajo pisna soglasja možu pri njegovem upravljanju z njenim premoženjem, ko sta pogosto nastopala mož in žena skupaj. Toda samo soglasje pri pravnem postopovanju v 12. stoletju še ni bilo tudi dokaz o enakopravnosti ženske. Kljub večanju pravic v 11. in 12. stoletju je to bil predvsem zunanji znak prevlade moža v zakonski zvezi, ki je želel obvarovati svoj monopol nad ženino dediščino in jo zagotoviti svojim potomcem in agnatom. Ali drugače: dedovanjsko pravo ženskam še ni omogočilo samostojnega uresničevanja teh pravic (Duby, 2000, 10 sl.; Bilowitzky, 1977; Brauneder, 1986; Ebner, 1986; Ehlert, 1991; Fichtenau, 1992, 144-153; Freed, 1995; Kocher, 1986; Kos, 1994b; Kos, 1994c). Oba para se na pravne ovire pri načrtovanju razpolaganja z waldsteinskim premoženjem nista ozirala. Vsi so menili, da bosta ugrabljenki tako ali drugače sčasoma postali dedni upravičenki, njuna moža pa ženina (gospodarska) zastopnika.

Povsem drugače je o dejanju razmišljal prošt Oto. Delno zaradi slabše obveščenosti o ozadju (navsezadnje kot daljni kognat ni mogel dobiti informacij iz prve roke), ki je bilo drugačno od tistega, ki je krojilo usodo njegove nečakinje. Najbrž je vedel za sorodstveno stopnjo med Viljemom in Kunigundo. Poseben filter sta pomenili njegova kleriška in nasploh visoka izobrazba in služba, ki sta vsako "žensko vprašanje" že vnaprej obdali s sumom. Bil je pripadnik stanu, ki je zagovarjal konsenzualni zakon, bil proti ugrabljanju in povečeval zakon kot kontrolo seksualnosti in telesne sle. Kršitev dogovorjenih norm in nasilje, ki je bilo sicer vsakdanji običaj plemstva proti kmetom, meščanom, stanovskim kolegom, Cerkvi in knezu, sta nje-

govo vznemirjenost povečala. Zavedal se je, da se je ugrabitev neveste spremenila v spletko, ki je zaradi dogovora izključila kazenski pregon posvetne oblasti, kleru kot posredniku in varulu rituala zakonske zveze pa prepustila le naknaden blagoslov tako sklenjene zakonske zveze. Otovo pismo je v delu, ki zadeva Waldsteinki, kazalo še na nekaj: na prizadetost ob usodi širšega sorodstva. Tu ni več šlo za vpliv klasičnega širšega "rodu" v pomenu 10. in še 11. stoletja. "Rod" se je v 12. stoletju partikulariziral v samostojne rodbine, celo ožje družine, ki so se dopolnjevale v bolj ali manj dejavno skupino (rod) še živečih potomcev istega očeta in matere v vsaki generaciji znova (Barthélemy, 1990, 97 sl.). Je pa bila Otova intervencija razumljiva v smislu še vedno močnega kognativizma, ki je v konkretnem primeru zajemal daljno Liutoldovo svaštvo. Tudi nekateri viteški romani iz 12. in 13. stoletja so poudarjali zelo oddaljene kognatske povezave glavnih junakov, npr. Parsifal Wolframa von Eschenbacha iz časa po letu 1200. V svoji skrbi je Oto izpričeval konservativnost, medtem ko se Liutold pri obrambi svojih hčera sploh ni obrnil na svoje kognate, pač pa je fajdo organiziral s svojimi vitezi in prijatelji (sosedji). Besedilo pisma namreč ne govori o tem, da je Oto zvedel za nesrečo od Liutoldovih poslancev, pač pa od svojih uradnikov. Liutold torej ni več dal mnogo na pomoč ženinega sorodstva (resnici na ljubo, živelo je daleč stran od njegovega gradu), niti se ni mogel obrniti na moške agnate, kot je bilo to v primeru Gebhardove hčerke in sina, saj je bil edini še živi moški v širši družini oz. rodbini.

Ob domnevah o čustveni naklonjenosti med glavnimi junaki kot enem od gibal waldsteinske epizode se ustavimo še pri morebitnih vzorih za Viljemovo in Herrandovo ravnanje. Nasilen zaplet igre za premoženje in ljubezen, ki je bil uperjen proti Liutoldovemu pretrdemu obravnavanju hčera in dediščine, je sčasoma domnevno zaljubljenost vpletenih spremenil v zavest o pripadnosti, naklonjenost in spoštovanje. Prvotna zaljubljenost se namreč zakoncema ni več spodobila. Cerkev je že od samega začetka predpisovala krščansko *caritas*, saj se je mož moral obnašati kot pravi "senior" nad svojo družino, predvsem pa nad podrejenimi vitezi in služabniki. Zakoncema je bila prepovedana telesna sla pri občevanju (*eros, amor carnalis, cupiditas*), razen če je šlo za spočetje otrok (Avguštín, 1993, 37, 45 sl.). Še posebej je bila potrebna kontrola žene, ki naj bi bila bolj nagnjena k seksualnosti kot mož. Učeni kanonik oglejskega patriarha Wolfgerja Thomasin von Zerclaere je v začetku 13. stoletja mlade viteze svaril pred spolno slo, ki možu odvzame "svobodo", t. j. sposobnost svobodnega odločanja. Je pa bila spolna sla dovoljena neporočenim vitezom. Ti so jo zadovoljevali s prostitutkami, posilstvi ipd., mož pa le s priležnicami (Rougemont, 1999, 68 sl.; Duby, 1985, 20 sl., 115 sl.; Duby, 2000, 45-46; Bumke, 1990, 513 sl.; Karnein, 1994, 81-96; Margetts, 1985, 259-276; Beutin, 1985, 277-300; Kasper, 1995, 19-28; Thomasin, 1984, verzi 2641-2662, 11979-12482; Rossiaud, 1994). Po poroki so se med zakonca naselili novi strahovi. Ženske je preganjal strah pred kaznijo zaradi prešuštva (moški se je lahko bal le ljubičinega sorodstva in javnega pos-

meha), izgonom oz. ločitvijo, in pred novico o moževi smrti. V prvem primeru je strah grabil tudi moža, ker bi z ločitvijo izgubil možnost obvladovanja ženinega premoženja, grozile pa so mu tudi cerkvene sankcije, saj cerkveno pravo ločitve razen v izjemnih primerih (npr. z obveznim soglasjem ali zaradi krivoverstva, prešuštva) ni priznavalo (Mikat, 1971, 825-826, DUBY, 1985, 45 sl., 115 sl.; Mihelič, 1997, 98).¹³ Medtem ko ženina smrt po rojstvu otrok, še posebej sinov, za moža v materialnem oziru nikakor ni bila boleča -- še več, prinesla je možnost za novo poroko, je bila moževa smrt za ženo velika preizkušnja. Epizode iz viteških romanov opisujejo tak trenutek z ženino izgubo zavesti, jokom in stokom, ruvanjem las, skoraj blaznostjo. Razumljivo, saj se je v tistem trenutku spremenila v vdovo brez gospostvenih pravic. Njena družina je simbolno razpadla. Izgubila je prvenstvo na gradu. Na moževo in njeno mesto je stopil nestrpni sin s snaho, svak, včasih celo upnik, ki jo je lahko namesto dosmrtno oskrbe kratkomalo poslal v samostan ali nazaj k njeni družini (Mikat, 1971, 828-829; Barthélemy, 1990, 150 sl.).¹⁴

Na ugrabitev je oba mladeniča morda navedel celo "amor" po vzorih iz dvorske literature. Ta literatura je *morala* biti recipirana v okolju in vsakdanu, sicer se ne bi tako hitro razširila in tako dolgo obdržala v plemiški kulturi. Napisana je morala biti tako, da je bila razumljiva vsem in podobna resničnemu življenju.¹⁵ Dvorska literatura je od srede 12. stoletja gojila poročno tematiko, ki je bila raznolika in včasih celo v skladu z grobimi običaji v danem času in prostoru. Tudi motivov ropa in ugrabitve žensk umetniki niso zamolčali, npr. v epih Oswald, Orendel, Kralj Röther, Wolfdietrich, Salman in Morolf. V njih je bila ugrabitev navadno posledica prevare ali nasprotovanja sorodstva ljubezenski zvezi (Masser, 1990, 109 sl.; Bumke, 1996, 79-82; Mertens, 2000, 592-593). Že v zgodnjem Chrétienovem romanu "Vitez od cize" je v začetku zaplet z Artusovo ženo, ki jo ugrabi prišlek (Lancelot), njen poznejši ljubimec (Chrétien, Lancelot). Dvorska kultura je v 12. stoletju trdno paternalistično razmerje med možem in ženo nadomeščala z ljubeznijo dveh, s svojimi običaji, rituali in retoriko. Mlademu

13. Že leta 873 je papež Janez VIII. panonskemu knezu Kociju pisal, da morajo biti tisti, ki so zapustili žene in se poročili z drugimi, izobčeni oz. naj se ločitev ne dovoli (Kos, 1906, št. 219, 220). Nekaj pred smrtjo leta 1090 je karantanski vojvoda Liutold odstranil svojo zakonito ženo in si z dovoljenjem protipapeža Wiberta omislil drugo. Zato je bil izobčen (Kos, 1911, št. 391, cf. po Bernoldi monachi s. Blasii Chronicon in Walrammus, De unitate ecclesiae conservanda).

14. Veliko tragedijo je npr. leta 886 doživela nečakinja furfanskega vojvode Berengerja. Škof Liutward, ki je bil kancler cesarja Karla, jo je vzel iz samostana v Brescii, da bi jo poročil s svojim nečakom. Ta pa je v poročni noči umrl. Berenger je zato napadel škofovo mesto Vercelli ter zaplenil njegovo inetje (Kos, 1906, št. 274, po Annales Fuldenses). Očitno je Berenger vedel, da bo nečakinja kot vdova izgubila vse pravice do moževe dediščine, saj otrok seveda nista imela. Presodil je, da je bila njegova nečakinja izigrana, zato ji je z zaplembo po njegovem krivčeve posesti skušal vrniti doto.

15. O problemu sociološkosti literature, še posebej dvorske: Kuhn, 1976, 172 sl. Gl. tudi DUBY, 2000, 82; Dienst, 1986. Direktno razloži program dvorske ljubezni in službe gospe Ulrik Liechtensteinski v dialeški pesnitvi Frauenbuch že v prvih osemnajstih vrsticah ter nato skozi celoten dialog; gl. tudi celotno pesnitev Thomasina von Zerclaere.

Percevalu je mati, po besedah Chrétiena de Troyesa, ob Percevalovem slovesu naročala, naj vsakemu nemočnemu dekletu nakloni pomoč, 'zakaj to je častno. Kdor namreč ne izkazuje časti gospem, zavrača lastno čast. Le če bo uslužen damam, ga bodo vsi spoštovali.' Lepo. Ljubezenski iniciativi dame se ne da odreči: ko je Perceval neko dekletu rešil nasilnežev, ga je dekletu vesela odpeljala v svoje stanovanje, 'in nič je ni bilo treba prositi, naj mu dovoli poljube in objeme' (Chrétien, Perceval, 1996, 17-18, 21-24, 55-56, 60, 84-86, Dallapiazza, 1990, 167 sl.). Bistvo večnega odnosa ženska – moški, natančneje prevlade enega od njiju, se v trubadurski liriki spremeni v enakost v ljubezni med žensko in vitezom (Pintarič, 2001, 20-21). To je bilo v nasprotju s kleriško in družbeno doktrino, ki je izhajala iz postulata, da je ženska šibko bitje, ki mora biti podrejeno moškemu. Zakon mora počivati na neenakosti med spoloma. Dvorska ljubezen je s svojimi vrednotami civilizirala viteške mladce oz. njihovo poželenje ("amor") tako, da je moškim ponujala tekmovalstvo za ugledno žensko, gospodovo ženo. To je bil pedagoški sistem, ki ga je vodila poročena gospa kot njihova učiteljica na dvoru. Gospa je dopolnjevala možjevo vlogo, ki je želel tudi z njeno pomočjo obdržati vazale. Tudi dvorna ljubezen je bila "boj" – tako kot viteški turnir – sicer dvobojev enakovrednih ljubimcev, a neenakih po spolu in naravi (Dinzelbacher, 2000; Painter, 1976, 40-43; DUBY, 1985, 25; DUBY, 2000, 36-37, 87-88; Kasper, 1995, 5-8; Bumke, 1990, 454-458; Pintarič, 2001, 115). To vidimo pri Ulriku Liechtensteinskem, ki je sredi 13. stoletja jasno naročal ženski, naj bo podložna možu (vitez), da bo mir (Liechtenstein, vrstice 151 sl.). Pa čeprav je bilo ženski (in seveda Ulriku), sodeč po dialogu, jasno, da so se običaji sredi 13. stoletja tudi v pesništvu že precej spremenili.

V trouversko-trubadurskem in minezengerskem okolju je visoka ljubezen (fin' amor, hohe Minne) naturalistično simbolična, a običajno fiktivna in neizpolnjena. Vlogi možkega in ženske sta v liriki jasno začrtani: trubadurjeva oz. minezengerjeva izvoljenka – s fevdnim gospodom poročena gospa ali pa celo neporočeno dekletu višjega socialnega ranga – se pojavlja kot ukazodajalec (Kuhn, 1976, 184 sl.; Bumke, 1996, 98-100; Grabmayer, 1999, 252). Ali kot je v času Herrandove in Viljemove mladosti pel slavni avstrijski pesnik Dietmar von Aist (umrl. ok. 1171), ki so ga vsi vpleteni morda celo osebno poznali: "Karkoli (gospa, op. D. K.) ukažeš, bom storil." Pevec ne pričakuje fizične izpolnitve svojih ljubezenskih želja oz. seksualnega vrhunca, saj lahko uspešno nastopa v svoji vlogi predvsem, če dama ostaja nedosegljiva, sam pa potisnjen na raven neusliščanega ljubimca. Isti pesnik še pravi: "Ni ljubezni brez trpljenja" (Tagelieder, 1992, 84-85, pesem I). Po drugi strani je taka ljubezen adrenalinska in polna strahu pred razkrinkanjem izpolnjene ljubezni oz. prešuštva ter kaznijo. Zato gospa ni nikoli imenovana. Vitez pa mora kljub zagotavljanju nesmrtnosti ljubezni po ljubezenski noči stran. Stran od gospe, stran od ljubice, stran od njenega moža in sorodstva, ki ju ne "razume".¹⁶ Tako kot Liutold ni razumel Viljema

16 To je bistvo "juranjice", albe oz. Tagelied (gl. Tagelieder, 1992, 44 sl.).

in Herranda? Oziroma kot ni celotno sorodstvo razumelo obeh ugrabljenk, enako kot npr. ženske iz pesmi Hartmanna von Aueja, ki jo je sorodstvo postavilo pred dve izbiri: ali želi še naprej ljubiti ali pa ljubimca zapustiti in ostati zvesta sorodstvu (Frauenlieder, 1990, 72-73, pesem XXIII). Toda ona je želela imeti oboje; kljub nasprotujočim družbenim normam je postavila na kocko čast družine, svojo čast, življenje in razum. Jasen namig o grožnjah sorodstva, da ji v prvem primeru ne bo več zagotavljalo (dostojnega) življenja in obrambe (materialnih) pravic (Duby, 1985, 34; Duby, 2000, 28-30).

Viteški roman je v odnosu ženska – moški drugačen od lirike. V njem ne izstopa visoka ljubezen, manj je prešuštva in skritih ljubezni. Dvorska ljubezen prestopa zakone, zanika družbeni red in se spusti v temine strasti (Chrétien, Perceval, 1996, 140; Rougemont, 1999, 28 sl.; Roth, 2000, 1658-1659). Spet analogija z našimi osebami? Zaradi bolj "realističnega" pogleda na odnose in več grobega obravnavanja žensk, pa tudi moških z njihovimi moralnimi pomankljivostmi vred, romani bolje ustrezajo našemu primeru. Čeprav fantazijski, odseva tipične frustracije mladega, po svetu begajočega viteštva. Osebnostne ljubezenske težave junakov (Iwein, Erec, Perceval – Parsifal) vplivajo na celotno družbo. V njem se kompenzira jeza mladcev, ki ne morejo stopiti v svet enakopravnih poročenih mož. Frustracije vodijo mlade viteze v roparske in agresivne spolne fantazije. Ali ni zato ugrabljanje plemkinj v drugi polovici 12. stoletja, ki je bilo zvečine nekaznovano¹⁷ (kot v romanih) neposredna refleksija mladih vitezov na dvorsko ljubezen, na prepreke sorodnikov za osnovanje lastnih družin, na avanture, v celoti pa na strukturalne probleme znotraj plemstva? Nekakšna groba ljubezenska igra v realnem svetu, ki je uperjena proti redu, katerega predstavljajo seniorji (Duby, 1985, 29). Po ok. 1160 se je bolj poudarjala vrednost zakonske zveze. Zato so literarni junaki zaljubljeni le, dokler se ne poročijo. Potem je govor le še o ljubezni (caritas) do žene. Razbrzdana amor in caritas z isto osebo pač nista združljiva. Paradoks dvorske literature je, da povečuje plemenitost ljubimcev, še posebej žensk, istočasno kot Cerkev pa opozarja na temno plat in grešen značaj žensk. V Chrétienovem romanu o Percevalu neki vitez razkrije temeljno vprašanje, ki je drugačno od idealnega gledanja na dvorsko ljubezen v liriki in je bližje cerkvenim predstavam o ženski: dvomiti gre, ali ženska sploh lahko stori kaj dobrega. Brž ko dobi, kar si želi, pozabi na vse drugo (Chrétien, Perceval, 1996, 124; Bumke, 1990, 507 sl.). Določeni vpliv na ljubezen in ugrabitev Waldsteink so morda imele tudi ugrabiteljeve predstave o lepoti. Trubadurji in minezengerji obožujejo lepoto. Oboževana ženska je bila v literaturi običajno naravnost nebeško bitje, prej angel kot človek. Takemu bitju se ne da upreti. Ideal ženske bi danes lahko celo označili za seksističnega glede vrednotenja ženske zunanosti (Pintarič, 2001; Duby, 2000, 30, 82-87; Bumke, 1990, 464-466; Bumke, 1996, 110-114, 162 sl.). Pesnik Heinrich von Morungen go-

17 Drugače je bilo med nižjimi družbenimi strukturami: ugrabitev mladenke iz Trsta je po statutu iz leta 1421 storilca kaznovala s smrtno kaznijo, razen če je šlo za ljubico ali služabnico (Mihelič, 2000, 36).

vori o obrazu "bolj belem kot sneg", kar je obenem topos čistosti in neomadeževanosti (Tagelieder, 1992, 87-88, pesem II; Bumke, 1990, 461 sl.; 529 sl.). Potem, najbolje je, če je dolgolasa svetlolaska. Taka je že dvorska primadona Guenievra, žena kralja Artusa. Poudarjana je bila odvisnost med človekovo zunanjsčino in njegovim značajem: svetla polt (svetlolasost) osebe sama iz sebe izžareva pozitivno energijo. Črnolaska je skoraj simbol greha, nezvestobe, hudobije – rojene morilke, lažnivke ali čarovnice. Idealna ženska pa je vitka, bele polti, "zdravih potez" (kar koli si že mislimo s tem) in belih zob, elegantna, fina, seveda se mora tudi znati obnašati (Bumke, 1990, 451-454; Chrétien, Perceval, 1996, 99; Bedier, 1996, 166; Göller, 1990; Duby, 1985, 155; Duby, 2000, 68). Toda tudi idealna ženska lepota ne sme zavesti viteza: Thomasin von Zerclaere jasno opozarja, da je le norec plen ženske lepote (Thomasin, 1984, verzi 1707 sl.). Lepi ženski pa se normalen vitez ne more zlahka upreti. Za to je potrebna volja: Hartmann von Aue pravi, da 'je moški lahko vzdržen do tuje ženske le, če *sam tako hoče*.' (Hartmann, 1992, verzi 6575-6583). Viljem in Herrand nista hotela.

Nasilje v službi visokih (v bistvu pa prav tako materialnih) koristi tudi v dvorski kulturi ni bilo nujno negativno ovrednoteno, če je npr. imelo korenine v ljubezni. Epski junaki skorajda posiljujejo nedolžna dekleta, a se nato poročijo z njimi. Če se je v romanih le pojavil dvom o nesprejemljivosti nasilja, je šla vsa krivda na račun ženske preračunljivosti (Duby, 1985, 155; Duby, 2000, 48-49; Bumke, 1990, 459): ko je junak Iwein ubil Laudininega moža, je s pomočjo njene služabnice in svetovalke Lunete njeno sovraštvo spremenil v ljubezen. Predvsem zaradi Laudininega strahu pred izgubo moževe posesti (dediščine). Še več, vdova, ki se ji je zaradi njenega zasuka od žalovalke k pragmatični nevesti očitalo nedvorsko vedenje, je razmišljala takole: kdor je ubil njenega moža, je *boljši* od njega; Iwein pa se je po njenem le branil (Hartmann, 1992, verzi 2030-2050). Tu torej ne gre za ugrabitev, pač pa je poudarek na golem nasilju. To pa je v romanih prisotno tudi bolj prikrito: mati mladega Percevala na prvo pot z doma pospremi z besedami, da mlado dekle da veliko, če se pusti poljubiti. Vendar naj se za božjo voljo Perceval zatem ne spušča globlje ... Že ob prvem stiku z dekletom ravna Perceval ravno nasprotno: iztrga ji prstan in ukrade poljub, kar osramočenemu dekletu zagreni življenje, saj ji njen vitez ne verjame, da je oboje izgubila *s silo*. Zatim se pojavi še ljubosumje, ki je v romanih sicer redko, a je vseeno môra prizadetih žensk: ljubosumni vitez ne verjame dekletu, da je izgubila le prstan in poljub; meni, da nihče ne bo verjel, da ji ni storil še kaj več: "Ženska, ki prepusti svoja usta, zlahka da tudi vse ostalo, saj vsi vemo ... da hoče ženska v vseh rečeh zmagati" (Chrétien, Perceval, 1996, 68-69).

Sklenimo: zaradi dote in pričakovane zapuščine smemo glavne razloge štajerskega spektakla iz leta 1178 iskati predvsem v materialnih ciljih. Viljem in Herrand pa sta določene etične – poudarjam, ne dejanski! – vzpodbude dobila iz vsakdana mladih viteзов, pa tudi iz klasične dvorske kulture, ki je konec koncev glavnim junakom

vedno namenila srečen konec v bogastvu in ljubezni. Po dvorskih normah bi viteza z ugrabitvijo lahko suvereno in dokončno opravila s preprekami. Nista pa se s tem mogla izogniti posledicam v resničnem življenju, predvsem ne pri klerikih in knezu, ki jih dvorska literatura ni poudarjala. Šlo je za kršitev pravil, običajev, norm. Vsaj v Herrandovem primeru je šlo za samovoljen izbor žene, kar njegovemu gospodu (Štajerskemu mejnemu grofu) ni moglo biti povšeči, saj ni vedel ali ali je šlo za dogovorjeno ali nedogovorjeno ugrabitev. Tu so bila odprta še materialna vprašanja, npr. o dedovanju Liutoldovih in Elizabetinih fevdov in alodov. O takih stvareh so pesniki molčali, z njimi si ugrabitelja nista imela kaj pomagati. Ker je bilo njuno dejanje uperjeno tudi proti božjemu miru in običajem, sta se najprej spravila z Liutoldom. Knez se je zadovoljil z zagotovili o častnih namenih in poravnavo med sprtimi strankami, zato dejanja ni imel za posebne obsodbe vredno nasilje. Saj ga tudi ni mogel ne preprečiti, ne zadovoljivo kaznovati. Strah, da bi Viljemov in Herrandov primer navedel množice mladcev na enako dejanje, je bil zaradi omiljanja poročnih ovir, širitve dedovanjskih pravic in možnosti svobodnejšega ustvarjanja stranskih vej konec 12. stoletja že skoraj odveč. Tudi za grofiča Viljema, ki se je poživžgal na pomisleke o nesprejemljivi stopnji sorodstva z ženo, je bilo vprašanje ženine dediščine primarno. Navsezadnje, tudi če bi bil izsiljeni zakon zaradi tega razveljavljen, bi se smel ponovno poročiti in se spet potegovati za ugoden plen.¹⁸ Te prepovedi so v teku 12. stoletja postajale vedno bolj liberalna, toda določenih meja še dolgo niso smeli ignorirati (Prim. DUBY, 1985, 122 sl., 146; Barthélemy, 1990, 126-129; Bumke, 1990, 545-546; Ranke Heinemann, 1992, 216-227).¹⁹ Strasti so se po posredovanju salzburskega nadškofa v naslednjih letih pomirile. Najbrž je nadškof Konrad spoznal, da mu je ugrabitev dokončno speljala prevzem Liutoldove in Elizabetine posesti. Zato se je morda že leta 1178 v zameno za neko drugo posest odpovedal sporazumu iz leta 1152. Para sta zaživela običajno zakonsko življenje, mladi ženi pa sta se hitro navadili na njegovo puščobnost, na zapuščenost v daljših obdobjih moževih odsotnosti. Liutold pa ni zlahka pozabljal. Še naprej je diferencirano obravnaval zeta. Z Viljemom ni imel problemov. Ker je bil zet Korošec in je deloval predvsem tam, na Kranjskem in Furlaniji, uradnih stikov (sodeč po skromnih omembah v seznamih prič v listinah drugih gospodov) skorajda nista imela. Drugače je bilo s Herrandom, ki mu Liutold ni odpustil vojaškega ponižanja. Štajerski zet je dosegel javen tastov odpus-

18 Leta 1265 ministerial je Henrik iz Straßburga s pomočjo številnih prič (prijateljev) od svojega gospoda krškega škofa preko delegiranih razsodnikov (klerikov) dosegel ločitev zaradi pretesnega sorodstva od žene Matilde. Še prej ji je seveda pobral večino njenega premoženja (Jaksch, 1898, št. 674; Freed, 1995, 85-86).

19 I in II. lateranski koncil sta v kanonu 5 oz. 17 v letih 1123 in 1139 generalno prepovedovala poroko med krvnimi sorodniki, ne da bi natančneje opredelila meje prepovedanega. Formalno je še celotno 12. stoletje veljala stara prepoved porok znotraj sedme stopnje sorodstva (Weigand, 2000, 1623-1624). Kanon 50 IV. lateranskega koncila iz leta 1215 je prepovedoval le še zakonske zveze med sorodniki druge in tretje stopnje (gl. tudi Bouchard, 1981; Freed, 1995, 81-85).

tek šele okoli leta 1185, ko sta se prvič skupaj pokazala pri nekem pravnem dejanju (Zahn, 1875, št. 639).²⁰ Zvečine pa se še naprej nista srečevala niti v spremstvu nju-nega gospoda vojvode Otakarja. Gotovo pa so k spravi pripomogli tudi moški vnuki, ki so se Herrandu in Gertrudi rodili že v prvih letih po poroki. Nekaj Herrandovih si-
nov je bilo (kot mladoletnih, a do Cerkve že nasilnih) sumarno omenjenih že leta 1190 (Zahn, 1875, št. 706; Kummer, 1880, 198).

Do končnega razpleta drame je prišlo šele dve leti pred Liutoldovo smrtjo (leta 1189). Starega gospoda sta pravna situacija in družbena okolica pripravila do dejanske pomiritve. Na grad Gutenberg je 1. oktobra 1187 povabil vojvodo Otakarja s številnim spremstvom. Vojvoda je svečano naznanil, da je njegov vazal in svobodni gospod Liutold (testamentarno) in v prisotnosti obeh zetov, ki sta tam kot varuha in zastopnika žena varovala njune interese, razdelil del posesti med hčerki, oni pa sta se odpovedali patronatu nad cerkvijo sv. Dionizija in še neki drugi posesti (Zahn, 1875, št. 685, 686, 677). Vojvodovo vmešanje pri tem povsem družinskem dejanju si lahko razlagamo na dva načina. Prvi je pravni, saj je morda šlo tudi za zapustitev knežjih fevdov hčerkam, za kar je bilo še nedolgo tega potrebno dovoljenje fevdnega gospoda. Za alode takšnega dovoljenja oz. testamenta za dedovanje hčerk štajersko plemstvo že dolgo ni več potrebovalo, saj je že leto prej v Georgenberškem privilegiju vojvoda potrdil intestamentarno dedovanje fevdov tudi najbližjim sorodnikom (vključno s hčeram) vsem knežjim ministerialom (Spreitzhofer, 1986, 14-17, 64-65). Druga interpretacija je morda še smiselnejša: Liutold je želel z vojvodovo avtoriteto preprečiti morebitni nov spor z ali med zetoma ter s salzburškim nadškofom. In še nekaj je morda botrovalo vojvodovemu posredništvu – eliminiranje drobne pomanjkljivosti intrige: ena od pravnih posledic pravno mehkejše "ugrabitve" bi po običaju lahko ugrabljenkama odvzela pravico do dedovanja. Toda Liutold in Elizabeta nista imela drugih neposrednih sodedičev razen Otilije, pač pa je imel Liutold še tri sestre, od katerih sta bili dve nuni v Admontu, ena pa je imela sina, ki je umrl že leta 1171 kot opat v istem samostanu. Zdi se, da je vojvoda ob izdelavi testamenta zvestega vaza Liutolda dokončno želel odpraviti vse pravne posledice ugrabitve in s svojo avtoriteto zagotoviti Liutoldovima hčerkama, dejansko pa njunima možema, popolno dedovanje. Mati Elizabeta, ki je bila v daljnem sorodstvu z avstrijskimi vojvodami Babenberžani, si je v posebni listini do smrti v zameno za odpoved lastni dedni posesti v korist hčerkama z njunim in moževim soglasjem pridržala večjo posest. Salzburški nadškof Adalbert III. se je sprjaznil z novimi dejstvi najpozneje do maja 1188, ko se je Liutold odpravil na tretjo križarsko vojno. Zaradi starosti in možne nenadne smrti je s soglasjem žene in obeh poročenih hčera obdaril samostan v Gößu, poleg tega pa še tretjo hčerko Otilijo, ki je bila tam opatica. Pri dejanju, ki se je zgodilo v cerkvi v njegovem trgu Weiz, je bila prisotna množica njegovih znancev, med

²⁰ Tudi še enkrat leta 1186 (Zahn, 1875, št. 681).

njimi tudi zet Viljem in njegov oče grof Ulrik. Ni pa bilo Herranda (Zahn, 1875, št. 688, 689).²¹ Ko je Liutold naslednje leto res umrl na križarskem pohodu na Orientu, je Gertruda in ne Kunigunda prevzela večino očetovega premoženja in alodialna gradova, gospostvi Gutenberg, Waldstein in trg Weiz. To je bilo za Herranda, tedaj enega najzanesljivejših mož vojvode Otakarja in po letu 1192 vojvod Leopolda V. in VI. Babenberških, najpomembnejša osnova za bleščečo politično kariero vse do smrti leta 1222. Kunigunda je najbrž prejela materino premoženje (dota, jutrna, zaženilo), t. j. peilsteinsko dediščino (Pirchegger, 1955a, 117-120; Kummer, 1880, 192 sl.).

Razdelitev dolgo pričakovane dediščine je oddaljilo nekoč uspešna zarotnika Herranda in grofa Viljema. Po letu 1187 ju ni moč srečati skupaj niti v eni listini, čeprav se oba posebej omenjata v več deset štajerskih in koroških listinah.²² Ne nazadnje je ostal njun status drugačen. Grof in ministerial vsaj v javnosti nista mogla imeti veliko skupnega. Bogata in svobodna gospa Gertruda je Herrandu lahko vsilila tudi svojo tradicijo, npr. pri imenu vsaj sina Liutolda, sinovi Ulrik, Hartnid in Richer pa so dobili imena iz wildonsko-riegersburške tradicije. Prav Liutold ml. je po materini (že ok. 1189) in očetovi smrti (1222) prejel Gutenberg in nadaljeval posebno linijo Wildoncev, ki je po moški strani izumrla že z njim. Z njegovo hčerko Gertrudo pa se je poročil Albero s Kuenringa-Dürnsteina in podedoval večino Herrandove, nekoč s krvjo pridobljene posesti (Loserth, 1908, 8-9; Pirchegger, 1955a, 174). Herrandovo preračunljivo nasilniško dejanje se je med potomci zlagoma spremenilo v izročilo, polno viteške ljubezni. Herrandov istoimenski vnuk, sin Ulrika I., se je poročil s hčerko znamenitega avanturista in pesnika Ulrika Liechtensteinskega. Pod njegovim vplivom je tudi sam pesnil, postal je inovativni pripovednik ter bil obenem dejaven v štajerskem družbenem življenju v letih 1248-1278. V nasprotju z dedovo nasilniško "zaroko" je bil bolj moralističen, pristaš globoke duhovne enotnosti v zakonu (Kummer, 1880, 240-249). Je bil to tudi odsev dedove globoke ljubezni do babice, za katero je moral tistu leta 1178 spustiti nekaj krvi? Kunigunda in grof Viljem pa nista imela sreče s potomci. Kljub Viljemovi ambiciozni politiki, bogastvu, posestvom na Koroškem (Malta) in Kranjskem (Lož), seniorstvu nad številnimi sinovi brata Gera II. je umrl leta 1235 brez otrok. Vse njegovo premoženje so si razdelili nečaki (Pirchegger, 1951, 162). Usoda je hotela, da sta ok. srede 13. stoletja obe veji Liutoldovih zetov izumrli, medtem ko so potomci nič krivega dečka z Žovneka do srede 15. stoletja živeli v socialnem in gospodarskem bogastvu.

Za konec 12. stoletja škandaloznega vedenja vpletenih plemičev ob iskanju žena podalpska javnost ni obravnavala sovražno. Zadeva je bila zaradi mediatorja, najvišje cerkvene avtoritete salzburškega nadškofa, zaključena. Če je nadškof potrdil že konzumirana zakona ter zagotovil nevestama pravno in materialno varnost pred mož-

21 Te daritve je še leta 1214 potrdil vojvoda Leopold VI. (Zahn, 1879, št. 129).

22 Šele leta 1208 so se v Brezjah na Koroškem znašli skupaj Herrand, njegov sin Hartnid ter brat grofa Viljema III. Gero in njegov sin Viljem IV. (Zahn, 1879, št. 89).

vima sorodstvom ter pomiril očeta, kaj bi razburjeni prošt Oto sploh lahko še storil? Škandala, ki ni bil edini takšne vrste, vsekakor pa na tej ravni in v tistem času zaradi spremenjene strukture družinskih odnosov, razširitve posestnih pravic na vse člane družine ter pozneje celo omilitve nasilja v dvorski kulturi že redke (Duby, 1985, 191-192), se ni več zdelo vredno zabeležiti niti sodobnim kleriškim kronistom. Ni pa ugrabljanje nevest med nižjimi sloji izginilo vse do popolne uveljavitve moči deželne in državne sodne oblasti v 18. stoletju na polju dotlej povsem cerkvene zadeve -- poroke. Ugrabljanje plemkinj le zaradi želje po dedovanju je zaradi jasnih pravnih norm izginjalo, ostajalo pa je kot ljubezenski (celo prešuštni) motiv.²³ Celo kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor je predstavil konkretna, vendar nedokumentirana primera iz plemiškega stanu, ki sta po vsebini morda resnična, razlogi in posledice pa bržkone izmišljene in že v polju ljudskega pripovedništva.²⁴ Motiv ugrabljene neveste pa se je še najdlje obdržal med podložniškim slojem. To je v 16. stoletju doseglo takšen razmah, da so ga kranjski deželni stanovi leta 1541 posebej izpostavili cesarju Ferdinandu I., češ da je ugrabljanje "obljubljenih" (zaročenih) nevest in izročanje drugim v zakon tako zelo ukoreninjeno med ljudstvom, da ga mnogi sploh nimajo za greh in ni kaznovano (Vilfan, 1943a, 9-16). Ugrabljanje kot nekakšna dovoljena institucija je logično našlo odmev v ljudskem (pravnem) izročilu, predvsem v pripovedkah in bajkah, kjer je ugrabitev dekleta predstavljena bodisi kot posledica turških vpadov v 15. in 16. stoletju (ugrabitelj je Turek), ali kot zvijačno dejanje plemiča (kraljeviča), ki proti volji ugrabljenkinega sorodstva odpelje dekle, njene starše in sorodnike pa celo ubije (Vilfan, 1943, 13-14; Vilfan, 1943a, 13). Čeprav je v tem času ugrabljanje prepovedovala večina posvetnih pravnih kodeksov, mnogokje pa je bila za to predvidena smrtna kazen (Vilfan, 1996, 441), je npr. mestni statut Reke iz leta 1530 v primeru dogovorjene ugrabitve med dekletom in ugrabiteljem celo izrecno prepovedoval telesno kazen, le njenim sorodnikom je bilo potrebno vrniti "časť" po oceni mestnega glavarja in sodnika (Statut Rijeke 1530, čl. 36). Podobno milo je sankcioniral ugrabitev brez privolitve sorodnikov malefčni red za Ljubljano iz leta 1514; kranjski red za deželska sodišča iz leta 1535 pa je le na splošno prepovedoval ugrabljanje žensk (Izbrane listine, 1998, št. 30; Vilfan, 1996, 441-444).²⁵ A še konec

23 Kot primer navajam ukaz oglejskega patriarha dolenskemuh arhidiakonu Jakobu, naj s pomočjo svibenskega oskrbnika aretirah oskrbnika gospostva Višnja Gora Janeza Lengenhamerja, kor je ugrabil plemiču Ambrožu Repiču ženo (Koblar, 1894, 28). Očitno je, da tu ni šlo za ugrabitev iz materialističnih nagibov, pač pa prejkone za dogovorjen pobeg žene k ljubimcu, manj verjetno pa za seksualno nasiljen (ugrabitev s postilstvom). Toda v tem primeru bi se v pregon ugrabitelja vključila tudi posvetna oblast.

24 Valvasor piše, da je neki gospod Schnitzerbaumer nasilno odpeljal kranjsko plemkinjo iz družine Gall z gradu Rožek, se z njo poročil, a se je ta v obupu zastupila, ugrabitelj pa je zaradi žalosti umrl; po drugi verziji si je ugrabitelj kmalu po poroki zlomil tilnik pri padcu s konja (Valvasor, 1689, XI, 477 in 540). V drugem primeru naj bi neki krojač skušal ugrabiti plemkinjo z gradu Gamberk kar z njenim soglasjem (Valvasor, 1689, XI, 160-161).

25 O razmahu dogovorjenih ugrabitev v 16. stoletju med beneškim plemstvom gl. Cesco, 1999.

17. stoletja so npr. Uskoki na Dolenjskem zaradi revnosti kljub zagroženi denarni ali celo smrtni kazni še vedno ugrabljali neveste – seveda le mlada dekleta, s katerimi so se takoj tajno poročili. Prebivalci vasi Rujal v beneškem delu Istre pa se sploh niso drugače poročali kot z ugrabitvijo, saj jih dekleta drugače menda sploh niso marala (Valvasor, 1689, VI, 293-294; XI, 19). Takšno prakso je omogočala cerkvena oblast, saj je npr. tridentinski koncil zaradi zahteve nevestinem konsenzu sicer zagrozil z izobčitvijo vsakemu, ki bi kogarkoli silil v zakon. Obenem pa je celo dovolil naknadno poroko, če je bila ugrabljenka izpuščena in nato dala pristanek. Tako ugrabitev sama po sebi sploh ni bila več zadržek za skienitev zakonske zveze, pač pa le še izostali konsenz. Pa tudi brez tega so posamezni župniki pogosto brez nasprotovanja izpeljali poročni obred (Freisen, 1893, 614; Vilfan, 1996, 444-447).

A KNIGHT AND AN ABDUCTED WOMAN: A TYRANT AND *HIS* VICTIM?

Dušan KOS

Milko Kos Institute of History of the Scientific and Research Centre of the Slovene Academy
of Sciences and Arts, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2
e-mail: dusan.kos@zrc-sazu.si

SUMMARY

Abductions of women in the Middle age were often the result of an unusual conclusion of wedlock and extortion of material benefits from the abducted woman's relatives. Although subordination of women was at stake, the instrument of their self-liberation was also paradoxical at times, as the arrangement of selfabduction was not particularly difficult at that time. Such was also the case of the two abducted daughters of the Styrian nobleman Liutold of Waldstein from 1178. The carried out analysis of this abduction indicates use of violence for the attainment of heritage and at the same time for a change in unfavourable agreements as far as inheritance is concerned. Regarding this abduction, however, the prime issue was not pure violence, dishonouring the family as well as the abducted women, and neither to satisfy one's sexual or material needs. In this concrete case it is clear that we are dealing with a series of factors that had no direct bearing on violence itself. Namely, before 1178 their father wished to change an unfavourable inheritance agreement and to provide his daughters with suitable inheritance. For this purpose, Liutold had a chance to compensate for the unfavourable law with marriage. He did not agree, however, with his daughters' choice of men. During the schism, Count William III of Heimbürg was, contrary to Liutold, a follower of the Imperial Party. Even less suitable candidate for Liutold's daughter Gertrude was Herrand I of Wildon, who was an unfree ministerial in Styria. The act of violence during this abduction was the result

of not completely arranged game. Father Liutold resisted the abduction with force, for he believed that he and his daughters would be dishonoured by such act. Apart from violation of peace, this had basically to do with the problems concerning irregular conclusion of marriage. The kidnappers probably also got the motive for the abduction from courtculture (literature), by which the marital topic was well known, including the motive of abducting a woman. In the cloak-and-sword novel, the anger of the young noblemen, who cannot join the world of equal married men, is compensated in the woman-man relationship due to a "realistic" view. This is why kidnapping of women in the second half of the 12th century was also a form of reflexion of young knights to an impractical court love and to the relatives' barriers for the creation of their own families. In a real story line, literature was not enough. After 1178, the provincial prince margrave Otakar IV was satisfied with the church and kinship settlement, while the Archbishop of Salzburg even appeased both sides and enabled the two marriages to take place. The violent game for property and love thus turned into a normal wedlock. Final settlement was reached as late as in 1187, when Liutold divided most of the property between the two daughters. The scandal was at that time still rare due to the changed family relations structure and the property rights extended to all family members. Abduction of noble women merely for the purpose of heirship became an anachronism, although it did not totally disappear until central judicature was fully affirmed in the 18th century

Key words: knighthood, abduction, marriage, violence, court-culture, 11th-14th century, Middle Europe

VIRI IN LITERATURA

- Avguštin (1993):** Avrelij Avguštin, Zakonski stan in poželenje. Knjižna zbirka Krt, 83 (prev. in ur. N. Homar). Ljubljana, Krt.
- Barthélemy, D. (1990):** Verwandtschaftsverhältnisse und Großfamilie. V: Aries, P., Duby, G. (eds.): Geschichte des privaten Lebens, 2. Vom Feudalzeitalter zur Renaissance. Frankfurt, S. Fischer Verlag, 95-160.
- Bedier, J. (1996):** Romanu o Tristanu in Izoldi. Klasiki Kondorja, 8 (prev. J. Negro). Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Beutin, W. (1985):** Sexualität und Obszönität in der Erzählliteratur des Spätmittelalters und der Renaissance. V: Kühnel, J. et al. (eds.): Psychologie in der Mediävistik. Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 431. Göppingen, Kümmerle Verlag, 277-300.
- Bilowitzky, H. (1977):** Die Heiratsgaben in der Steiermark während des späten Mittelalters unter stände- und wirtschaftsgeschichtlichem Aspekt (Tipkopisna disertacija). Graz, Karl-Franzens Universität Graz.

- Bouchard, C. B. (1981):** Consanguinity and Noble Marriages in the Tenth and Eleventh Centuries. *Speculum*, 56. Wien, 268-287.
- Brauneder, W. (1986):** Frau und Vermögen im spätmittelalterlichen Österreich. V: Frau und spätmittelalterlicher Alltag. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984. Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs, Nr. 9. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. Kl., Sitzungsberichte, 473. Bd. Wien, 573-585.
- Brunner, O. (1965):** Land und Herrschaft. Wien, Rudolf M. Rohrer Verlag.
- Brunner, O. (1976):** Die ritterlich-höfische Kultur. V: Borst, A. (ed.): Wege der Forschung 349: Das Rittertum im Mittelalter. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 142-171.
- Bumke, J. (1990):** Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter. München, DTV.
- Bumke, J. (1996):** Geschichte der deutschen Literatur im hohen Mittelalter. München, DTV.
- Cesco, V. (1999):** Due processi per rapimento a confronto (Repubblica di Venezia – seconda metà del XVI secolo). *Acta Histriae*, VII. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 349-372.
- Chrétien, Lancelot** – Chrétien de Troyes. Lancelot or, The Knight of the Cart. Cf.: <http://sunsite.berkeley.edu/OMACL/Lancelot.html>.
- Chrétien, Perceval (1996):** Chrétien de Troyes, Perceval. Zgodba o gralu. Klasiki Kondorja, 276 (prev. V. Klabus). Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Dallapiazza, M. (1990):** Emotionalität und Geschlechterbeziehung bei Chrétien, Hartman und Wolfram. V: Schulze-Belli, P., Dallapiazza, M. (eds.): Liebe und Aventure im Artusroman des Mittelalters. Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 532. Göppingen, Kümmerle Verlag, 167-184.
- Dienst, H. (1986):** Fraualltag in erzählenden Quellen des Spätmittelalters. V: Frau und spätmittelalterlicher Alltag. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984. Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs, Nr. 9. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. Kl., Sitzungsberichte, 473. Bd. Wien, 213-242.
- Dinzlbacher, P. (2000):** geslo "Liebe" (Mentalitäts- und Literaturgeschichtlich). V: LexM. Stuttgart, 5, 1965-1967.
- Duby, G. (1985):** Vitez, žena i svećenik (orig.: Le Chevalier, la femme et le Pretre). Vrtlozi biblioteka povijesnih djela, 2. Split, Logos.
- Duby, G. (2000):** Die Frau ohne Stimme. Liebe und Ehe im Mittelalter. Wagenbachs Taschenbuch, 393. Berlin, Verlag Klaus Wagenbach.

- Ebner, H. (1986):** Die soziale Stellung der Frau im spätmittelalterlichen Österreich. V: Frau und spätmittelalterlicher Alltag. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984. Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs, Nr. 9. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. Kl., Sitzungsberichte, 473. Bd. Wien, 509-552.
- Ehlert, T. (1991):** Die Rolle von "Hausherr" und "Hausfrau" in der spätmittelalterlichen volkssprachigen Ökonomik. V: Ehlert, T. et al. (eds.): Haushalt und Familie in Mittelalter und früher Neuzeit. Sigmaringen, Jan Thorbecke Verlag, 153-166.
- Erler, A. (1971):** geslo "Frauenraub (raptus)". V: HRG. Berlin, 1210-1212.
- Fechner, H. (1859):** Udalrich II. von Aquileja und Otto von Reitenbuch. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, 21. Wien.
- Fichtenau, H. (1992):** Lebensordnungen des 10. Jahrhunderts. München, DTV.
- Frauenlieder (1990):** Frauenlieder des Mittelalters. Izd. I. Kasten v: Reclam Universal-Bibliothek 8630. Stuttgart, Philipp Reclam.
- Freed, J. B. (1995):** Noble Bondsmen. Ministerial Marriages in the Archdiocese of Salzburg, 1100-1343. Ithaca -- London.
- Freisen, J. (1893):** Geschichte des canonischen Eherechts bis zum Verfall der Glos-senliteratur. Paderborn, Verlag Ferdinand Schöningh.
- Göller, K. H. (1990):** Die Darstellung der Frau in den mittelenglischen Arthurischen romances: Die männliche Perspektive. V: Schulze-Belli, P., Dallapiazza, M. (eds.): Liebe und Aventure im Artusroman des Mittelalters. Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 532. Göppingen, Kümmerle Verlag, 39-66.
- Grabmayer, J. (1999):** *ir ist gen uns als ungemuot, daz wir in vorchten gen iuch sin.* Eheleben und Sexualität des süddeutschen Landherrenstandes im 13. Jahrhundert: Ulrichs "Frauendienst" und "Frauenbuch". V: Spechtler, F. V., Maier B. (eds.): Ich – Ulrich von Liechtenstein. Literatur und Politik im Mittelalter. Akten der Akademie Friesach "Stadt und Kultur im Mittelalter". Schriftenreihe der Akademie Friesach, 5. Klagenfurt, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 245-268.
- Goody, J. (1989):** Die Entwicklung von Ehe und Familie in Europa. Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, 781. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Härtel, R. (1992):** Friedrich I. und die Länder an der oberen Adria. V: Haverkamp, A. (ed.): Vorträge und Forschungen XL: Friderich Barbarossa. Handlungsspielräume und Wirkungsweisen des staufischen Kaisers. Sigmaringen, Jan Thorbecke Verlag, 291-352.
- Hartmann (1992):** Hartmann von Aue, Iwein. Bibliothek der Weltliteratur (prev. M. Wehrli). Zürich, Manesse Verlag.
- HRG – Erler, A., Kaufmann, E. (eds.) (1971):** Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, I. Berlin.

- Izbrane listine (1998):** Otorepec, B, Matić, D. (eds.): Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (1320-1784). Gradiva in razprave, 19. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Jaksch, A. von (1896, 1898, 1904, 1906):** Monumenta historica ducatus Carinthiae, I-IV. Klagenfurt, .
- Jaksch, A. (1928):** Geschichte Kärntens bis 1335. Klagenfurt.
- Joyce, G. H. (1934):** Die christliche Ehe. Eine geschichtliche und dogmatische Studie. Leipzig, Verlag Jakob Hegner.
- Karnein, A. (1994):** Die Stimme der Intellektuellen im Mittelalter: Andreas Capellanus über Liebe, Sexualität und Geschlechterbeziehung: V: Bartz, G., Karnein, A. & C. Lange (eds.): Liebesfreuden im Mittelalter. Kulturgeschichte der Erotik und Sexualität in Bildern und Dokumenten. Stuttgart, Zürich, Belser Verlag, 81-96.
- Kasper, C. (1995):** Von miesen Rittern und sündhaften Frauen und solchen, die besser waren: Tugend- und Keuscheitsproben in der mittelalterlichen Literatur vornehmlich des deutschen Sprachraums. Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 547. Göppingen, Kümmerle Verlag.
- Kaufmann, E. (1971):** geslo "Frauenraub (raptus)". V: HRG. Berlin, 1210-1214.
- Klebel, E. (1960):** Der Lungau. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, Erg. bd. 1. Salzburg, Gesellschaft für Salzburger Landeskunde.
- Koblar, A. (1894):** Drobtnice iz furlanskih arhivov. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 4. Ljubljana, Muzejsko društvo za Kranjsko, 13-30.
- Kocher, G. (1986):** Die Frau im spätmittelalterlichen Rechtleben. V: Frau und spätmittelalterlicher Alltag. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984. Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs, Nr. 9. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. Kl., Sitzungsberichte, 473. Bd. Wien, 475-486.
- Kos, F. (1906, 1911, 1915):** Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 2-4. Ljubljana, Leonova družba.
- Kos, D. (1994a):** Imago lustitiae. Zbirka ZRC 4. Ljubljana, Založba ZRC.
- Kos, D. (1994b):** Dediščine, dedno pravo in plemstvo na Kranjskem in slovenskem Štajerskem (posebej v 14. stoletju). Celjski zbornik. Celje, Skupščina občine Celje, 35-56.
- Kos, D. (1994c):** Življenje, kot ga je pisala dota. Zgodovina za vse, 1, št. 2. Celje, Zgodovinsko društvo Celje, 58-69.
- Kuhn, H. (1976):** Soziale Realität und dichterische Fiktion am Beispiel der höfischen Ritterdichtung Deutschlands. V: Borst, A. (ed.): Wege der Forschung, 349. Das Rittertum im Mittelalter. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 172-197.
- Kummer, K. F. (1880):** Das Ministerialgeschlecht von Wildonie. Archiv für Österreichische Geschichtsforschung, 59. Wien, 177-322.

- LexM** – Lexikon des Mittelalters, 2, 3, 5. Stuttgart, Metzler Verlag.
- Lieberwirth, R. (1971):** geslo Entführung (crimen raptus). V: HRG. Berlin, 944-945.
- Liechtenstein:** Ulrich von Liechtenstein, Frauenbuch. V: Spechtler F. V. (ed.): Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 520. Kümmerle Verlag, Göppingen 1993.
- Lombardi, D. (2000):** Scelta individuale e onore familiare: conflitti matrimoniali nella diocesi Fiorentina tra '500 e '700. Acta Histriae, IX. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 111-128.
- Loserth, J. (1908):** Das Archiv des Hauses Stubenberg. Veröffentlichungen XXVI. Graz, Historische Landes-Kommission für Steiermark.
- Mal, J. (1957):** Stara Ljubljana in njeni ljudje. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Margetts, J. (1985):** Die Darstellung der weiblichen Sexualität in deutschen Kurzerzählungen des Spätmittelalters: Weibliche Potenz und männliche Versagensangst. V: Kühnel, J. et al. (eds.): Psychologie in der Mediävistik. Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 431. Göppingen, Kümmerle Verlag, 259-276.
- Masser, A. (1990):** Gahmuret und Belakane. Bemerkungen zur Problematik von Eheschließung und Minnebeziehungen in der höfischen Literatur. V: Schulze-Belli, P., Dallapiazza, M. (eds.): Liebe und Aventure im Artusroman des Mittelalters. Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 532. Göppingen, Kümmerle Verlag, 109-132.
- Mertens, V. (2000):** geslo "Brautwerbeepos, Brautwerbungsmotiv". V: LexM. Stuttgart, 2, 592-593.
- Merzbacher (1971):** geslo "Ehe". V: HRG. Berlin, 833-836.
- Mihelič, D. (1997):** Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta. Etnolog, 7(LVIII), Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 87-102.
- Mihelič, D. (1999):** Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre. Acta Histriae VII. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 329-348.
- Mihelič, D. (2000):** Ženska čast v istrskih mestih (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.-15. stoletje). Acta Histriae, IX. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 29-40.
- Mikat, P. (1971):** geslo "Ehe". V: HRG. Berlin, 809-833.
- Otorepec, B. (1995):** Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270-1405. Viri za zgodovino Slovencev, 14. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Painter, S. (1976):** Die Ideen des Rittertums. V: Borst, A. (ed.): Wege der Forschung, 349: Das Rittertum im Mittelalter. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 31-46.

- Pintarič, M. (2001):** Trubadurji. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Pirchegger, H. (1920):** Geschichte der Steiermark I. Gotha.
- Pirchegger, H. (1951, 1955a):** Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters I. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark XII, XIII. Graz, Historisches Verein für Steiermark.
- Pirchegger, H. (1955b):** Abstammung ... Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, 46, Graz, Historisches Verein für Steiermark, 289-290.
- Plechl, H. (1956, 1957):** Studien zur Tegernseer Briefsammlung des 12. Jahrhunderts. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 12, 73-224; 13, 418-475. München, Monumenta Germaniae historica.
- Plöchl, W. (1935):** Das Eherecht des Magisters Gratianus. Wiener Staats- und Rechtswissenschaftliche Studien, XXIV. Leipzig – Wien.
- Ranke Heinemann, U. (1992):** Katoliška cerkev in spolnost. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Rossiaud, J. (1994):** Dame Venus. Prostitution im Mittelalter (orig.: La prostitution nel medioevo). München, Verlag C. H. Beck.
- Roth, K. (2000):** geslo "Ehebruch" (Literatur ...). V: LexM. Stuttgart, 3, 1658-1659.
- Rougemont, D. de (1999):** Ljubezen in zahod (orig.: L'Amour et l'Occident). Rdeča zbirka. Ljubljana, Založba /*cf.
- Schmitt, J.-C. (2000):** Geste v srednjem veku (orig.: la Raison des Gestes dans l'Occident médiéval). Ljubljana, Studia humanitatis.
- Schultz, A. (1880):** Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger, I. Kettwig. Phaidon Verlag.
- Schulze, H. K. (1992):** Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter, 2. Urban-Taschenbücher, 372. Stuttgart-Berlin-Köln, Kohlhammer Verlag.
- Schwind, E., Dopsch, A. (1895):** Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter. Innsbruck.
- Spreitzhofer, K. (1986):** Georgenberger Handfeste. Styriaca, Neue Reihe, 3. Graz, Steiermärkisches Landesarchiv.
- Statut Rijeke 1530 – Statutum terrae Fluminis anno MDXXX.** Statut grada Rijeke iz godine 1530. Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX (prev. Z. Herkov in S. Gigante, 2001). Rijeka – Fiume, Izdavački centar Rijeka.
- Suttner, E. Ch. (2000):** geslo "Ehe" (Ehe in der Gesellschaft des Mittelalters). V: LexM. Stuttgart, 3, 1635-1641.
- Tagelieder (1992):** Tagelieder des deutschen Mittelalters V: Backes, M. (ed.): Reclam Universal-Bibliothek 8831 (uvod. A. Wolf). Stuttgart, Philipp Reclam.
- Thomasin (1984):** Thomasin von Zerclaere, Der welsche gast. V: von Kries F. W. (ed.): Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 425/I. Göppingen, Kümmerle Verlag.

- Tyroller, F. (1969):** Genealogische Tafeln zur mitteleuropäischen Geschichte. Genealogie des althayerischen Adels im Hochmittelalter. (ed. Wegener, W.). Göttingen, Heinz Reise Verlag.
- Valvasor, J. W. (1689):** Die Ehre des Herzogtums Crain. Laybach-Nürnberg.
- Vilfan, S. (1943):** Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah. Etnolog, 16. Ljubljana, Etnografski muzej v Ljubljani, 3-29.
- Vilfan, S. (1943a):** Dva pojava ljudskega prava med Slovenci v 16. stoletju. Slovenski pravnik, 17. Ljubljana, Pravna fakulteta, 1-16.
- Vilfan, S. (1993):** Zlata bula Kranjcev. Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete, 53. Ljubljana, Pravna fakulteta, 219-229.
- Vilfan, S. (1996):** Zgodovinska pravotvornost in Slovenci. Pravna obzorja, 5. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Weigand, R. (2000):** geslo "Ehe (Recht)". V: LexM. Stuttgart, 3, 1623-1625.
- Wolfram (1996):** Wolfram von Eschenbach, Parzival. (prev. W. Stapel). Frankfurt/Main – Berlin, Ullstein, 1996.
- Zahn, J. (1875, 1879):** Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. I-II. Graz.